

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Πολιτική»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος Εργασίας:

**Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης
μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού
αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής:

Δήμος Παπαδόπουλος

A.M.: 7342142200009

Επιβλέπων Καθηγητής: Θεόδωρος Φούσκας

Αθήνα

2024

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Επιβλέπων	Θεόδωρος Φούσκας	Επίκουρος Καθηγητής Τμήμα Πολιτικών Δημόσιας Υγείας Σχολή Δημόσιας Υγείας Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Μέλος επιτροπής	Ηλίας Πλακοκέφαλος	Επίκουρος Καθηγητής Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μέλος επιτροπής	Εκάβη Αθανασοπούλου	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Δήλωση περί μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο ΔΗΛΩΝ

Δήμος Παπαδόπουλος

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια μίας περιόδου ιδιαίτερα απαιτητικής και στρεσογόνου εξαιτίας των αλλαγών σε επαγγελματικό και προσωπικό επίπεδο λόγω της αναχώρησης μου στο εξωτερικό.

Η υποστήριξη, η καθοδήγηση και ο χρόνος που αφιέρωσε ο Επιβλέπων Καθηγητής κύριος Θεόδωρος Φούσκας, υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες για την ολοκλήρωση του παρόντος εγχειρήματος.

Για το λόγο αυτό, θα ήθελα να τον ευχαριστήσω από καρδιάς, όχι μόνο για τον επαγγελματισμό και τη γνώση που μου μετέφερε, αλλά και για την ανθρώπινη προσέγγιση και την ηθική εμπύχωση καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις Καθηγήτριες και τους Καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Πολιτική» για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν και το εξαιρετικό κλίμα που καλλιέργησαν κατά τη διάρκεια των μαθημάτων τους.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Περίληψη

Θεωρητικό Υπόβαθρο: Από το 2000 και έπειτα έχει παρατηρηθεί πως η Ελλάδα δέχεται μεγάλες εισροές Πολιτών Τρίτων Χωρών (ΠΤΧ) από το Πακιστάν. Ιδιαίτερα σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι Κράτος-Μέλος (ΚΜ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) καθώς και του Χώρου Σένγκεν και κατά συνέπεια τα εξωτερικά της σύνορα αποτελούν και εξωτερικά σύνορα της ΕΕ. Δεδομένου ότι αυτοί οι πληθυσμοί προέρχονται από χώρα με έντονες μεταναστευτικές ροές είναι σημαντικό να διαπιστώσουμε τα εμπόδια που δύνανται να αντιμετωπίζουν λόγω έλλειψης των νομιμοποιητικών εγγράφων και όχι μόνο, καθιστώντας την ένταξη τους μη εφικτή.

Σκοπός: Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους επιδρά η απασχόληση και ο εγκλωβισμός των Πακιστανών σε επισφαλή, χαμηλού κύρους και χαμηλά αμειβόμενες εργασίες στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη τους. Μέσα από αυτή τη διερεύνηση επιχειρείται η ανάδειξη των λόγων για τους οποίους η ένταξη, είτε εργασιακή είτε κοινωνική, των πολιτών Πακιστάν που μεταναστεύουν στην Ελλάδα συχνά αποτυγχάνει, ακόμη και σε περιπτώσεις μακροχρόνιας και συνεχούς παραμονής τους στην ελληνική επικράτεια.

Μέθοδος: Στην παρούσα διπλωματική εργασία πραγματοποιείται μια ανασκόπηση βιβλιογραφίας των σχετικών ερευνών με τη μέθοδο PRISMA στην προσπάθεια να αποσαφηνιστούν με μεγαλύτερη ακρίβεια οι αιτίες που οδηγούν στην ανεπιτυχή εργασιακή ένταξη αυτών των πληθυσμών και στη χρήση μη νόμιμων οδών μετανάστευσης και εργασίας που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό.

Αποτελέσματα: Το καθεστώς παραμονής των μεταναστών από το Πακιστάν, σε συνδυασμό με την έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες εργασιακής και κατά συνέπεια κοινωνικής ένταξης στην Ελλάδα. Επιπλέον, οι επισφαλείς, χαμηλού κύρους και χαμηλά αμειβόμενες εργασίες που αναγκάζονται να ακολουθήσουν προκειμένου να εξασφαλίσουν το εισόδημα τους, συντελούν στην περαιτέρω αδυναμία πρόσβασής τους σε δομές υγείας και κοινωνικής προστασίας δημιουργώντας έτσι έναν φαύλο κύκλο εργασιακού και κοινωνικού αποκλεισμού.

Συμπεράσματα: Η ανεπιτυχής εργασιακή ένταξη των Πακιστανών μεταναστών στην Ελλάδα και ο κοινωνικός τους αποκλεισμός έχει ως επακόλουθο την απόφαση επιστροφής στη χώρα καταγωγής, αφού πολλές φορές έχουν εξαντληθεί όλα τα μέσα, συμπεριλαμβανομένης και της διαδικασίας του ασύλου, προκειμένου να παραταθεί όσο το δυνατόν η παραμονή τους στη χώρα μας. Η συνεργασία των αρμόδιων φορέων κρίνεται επιτακτική, προκειμένου να δοθεί στους πληθυσμούς αυτούς η δυνατότητα να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην ανάπτυξη της χώρας υποδοχής, εν προκειμένω της Ελλάδας, εντασσόμενοι στην κοινωνία, με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις απέναντί της.

Λέξεις-Κλειδιά: Πακιστάν, μετανάστες, Ελλάδα, εργασία, ένταξη, αποκλεισμός.

Abstract

Theoretical Background: From 2000 onwards, it has been observed that Greece has been receiving large inflows of Third Country Nationals (TCNs) from Pakistan. Particularly important is the fact that Greece is an EU Member State (MS) and a member of the Schengen Area and consequently its external borders are also external borders of the European Union (EU). Given that these populations come from a country with strong migratory flows, it is important to note the obstacles they may face due to lack of legal documents, but not solely, making their integration impossible.

Scope: The aim of this study is to investigate the ways in which the employment and entrapment of Pakistanis in precarious, low-status and low-paid jobs affects their labour and social integration. Through this research, an attempt is made to unveil the reasons why the integration, whether labour or social, of Pakistani nationals who emigrate to Greece often is unsuccessful, even in cases of their long-term and continuous stay in Greek territory.

Method: In this thesis, a literature review of the relevant studies was carried out using the PRISMA method in an attempt to clarify more precisely the causes that lead to the failure of labor integration of these populations and the use of irregular migration routes, informal labour paths that lead to social exclusion.

Results: The residence statuses of immigrants from Pakistan, combined with their lack of knowledge of the Greek language, are barriers to their integration in Greece in terms of labor and consequently social integration. Moreover, the precarious, low-quality and low-paid jobs that they are forced to take in order to secure their income contribute to their further inability to access health and social welfare structures, thus creating a vicious circle of labor and social exclusion.

Conclusions: The failure of Pakistani migrants to integrate into the labor market in Greece and their social exclusion has resulted in the decision to return to their country of origin, since many times all means, including the asylum procedure, have been exhausted in order to prolong their stay in our country as much as possible. The cooperation of the competent bodies is considered imperative in order to give these populations the opportunity to improve their living conditions, while contributing to the development of the host country, in this case Greece, by integrating them into society, with equal rights and obligations towards it.

Keywords: Pakistan, migrants, Greece, labour, integration, exclusion.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
Πίνακας Συντομογραφιών.....	9
Πίνακας Διαγραμμάτων	9
Πίνακας Πινάκων.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:	12
Θεωρητικό πλαίσιο της μετανάστευσης Πακιστανών προς την ΕΕ	12
1. Θεωρίες μετανάστευσης και αίτια	12
1.1. Κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση στο Πακιστάν.....	14
1.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών	14
1.3. Εργασία και απασχόληση	15
1.4. Ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:	17
Διακυβέρνηση και διαχείριση μεταναστευτικών ροών από το Πακιστάν προς την Ελλάδα.....	17
2. Παράτυπη μετανάστευση Πακιστανών προς την Ελλάδα	17
2.1. Τρόπος και μέσα εισόδου.....	17
2.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά	18
2.3. Αιτίες της μετανάστευσης και λόγοι εγκατάστασης στην Ελλάδα.....	19
2.4. Εργασία και απασχόληση	19
2.5. Ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού.....	20
2.6. Επιστροφές.....	22
2.7. Η διακυβέρνηση της ένταξης μεταναστών από το Πακιστάν.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	25
3. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας – Μέθοδος PRISMA	25
3.1. Στρατηγική αναζήτησης.....	25
3.2. Κριτήρια εισόδου-αποκλεισμού μελετών	27
3.3. Τελική επιλογή μελετών ανασκόπησης	27

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	29
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ.....	29
4. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών	29
4.1. Χώρα διεξαγωγής.....	29
4.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)	29
4.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)	29
4.4. Συμμετέχοντες.....	30
4.5. Κύρια ευρήματα μελετών	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	37
ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ.....	41
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	41
Βιβλιογραφία.....	43
Ελληνόγλωσση.....	43
Ξενόγλωσση.....	44
Ηλεκτρονικές πηγές	47

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Πίνακας Συντομογραφιών

ΔΟΜ	Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης
ΕΛΑΣ	Ελληνική Αστυνομία
ΥΜΑ	Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου
ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α.	Προαναχωρησιακό Κέντρο Κράτησης Αλλοδαπών
ΠΤΧ	Πολίτης/ες Τρίτων Χωρών
ΑVR/ΑVRR	Assisted Voluntary Return/Assisted Voluntary Return and Reintegration

Πίνακας Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Διαγραμματική απεικόνιση της ροής των αποτελεσμάτων της στρατηγικής αναζήτησης.. 28

Πίνακας Πινάκων

Πίνακας 1: Στρατηγική αναζήτησης στη βάση Google Scholar (αγγλικά)	26
Πίνακας 2: Στρατηγική αναζήτησης και οι λέξεις κλειδιά για τον προσδιορισμό των μελετών στη βάση δεδομένων Scopus (αγγλικά)	26
Πίνακας 3: Στρατηγική αναζήτησης και οι λέξεις κλειδιά για τον προσδιορισμό των μελετών στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά)	27
Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά μελετών	34

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση από το Πακιστάν προς την Ελλάδα είναι ένα φαινόμενο του οποίου η έναρξη τοποθετείται τη δεκαετία του 1970 (Broersma και Lazarescu, 2009:1). Μάλιστα σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, κατά την εικοσαετία 2001-2021 ο πληθυσμός των αλλοδαπών πολιτών Πακιστάν που διαμένουν στην Ελλάδα, έχει τριπλασιαστεί¹. Συνεπώς, η μεταναστευτική τάση των Πακιστανών στην Ελλάδα φαίνεται να παρουσιάζει διάρκεια στο χρόνο καθώς και αυξητική πορεία. Από την ερευνητική βιβλιογραφία (Yousef, 2013:20; Maroufof, 2015:21-23; Koser and Kuschminder, 2015:41; Koser and Kuschminder, 2016; Triantafyllidou, 2015 b:41-43; Kuschminder and Koser, 2017:17) παρατηρείται ότι ακόμη και μετά από συνεχή και μακροχρόνια παραμονή στην ελληνική επικράτεια, οι μετανάστες από το Πακιστάν, δεν επιτυγχάνουν την ένταξή τους στη χώρα, με επακόλουθα είτε την παραμονή τους με σοβαρές ελλείψεις δικαιωμάτων και επιδράσεων στην ποιότητα ζωής τους, είτε την εθελούσια ή την αναγκαστική επιστροφή. Υπό το πρίσμα της εργασιακής ένταξης, η οποία αποτελεί έναν από τους κύριους στόχους των μεταναστών, προκύπτει το ερώτημα που η παρούσα εργασία επιχειρεί να απαντήσει και αφορά στους λόγους ανεπιτυχούς έκβασής της: Πως επιδρά η απασχόληση και ο εγκλωβισμός των Πακιστανών σε επισφαλή, χαμηλού κύρους και χαμηλά αμειβόμενες εργασίες στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη τους; Στο πλαίσιο αυτό η εργασία επιχειρεί να διερευνήσει τους λόγους για τους οποίους η ένταξη, είτε εργασιακή είτε κοινωνική, των πολιτών Πακιστάν που μεταναστεύουν στην Ελλάδα συχνά αποτυγχάνει, ακόμη και σε περιπτώσεις μακροχρόνιας και συνεχούς παραμονής τους στην ελληνική επικράτεια. Μέσα από την ανασκόπηση βιβλιογραφίας των σχετικών ερευνών με τη μέθοδο PRISMA γίνεται προσπάθεια να εξακριβωθούν οι αιτίες που οδηγούν στην ανεπιτυχή ένταξη τους λόγω της εργασίας και της απασχόλησης τους σε επισφαλή, χαμηλού κύρους και χαμηλά αμειβόμενα επαγγέλματα.

Η παρούσα διπλωματική συνίσταται από έξι κύρια κεφάλαια. Στο Πρώτο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο της μετανάστευσης των Πακιστανών προς την Ευρώπη, ήτοι στις Θεωρίες που επιχειρούν να εξηγήσουν το φαινόμενο της μετανάστευσης, και στα στοιχεία που περιλαμβάνει αυτή. Στο Δεύτερο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο, στους λόγους μετανάστευσης των Πακιστανών προς την Ελλάδα, στους τρόπους εισόδου τους στη χώρα, στην διακυβέρνηση τους φαινομένου της μετανάστευσης, αλλά και του ζητήματος των επιστροφών (αναγκαστικών και εθελούσιων) καθώς και σε ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού. Στο Τρίτο

¹ Σύμφωνα με ΕΛΣΤΑΤ (2023) ο πληθυσμός των Πακιστανών 35.309 το 2021, όταν το 2001 ο πληθυσμός ανέρχονταν σε 10.192 Πηγή: Αρχείο M24. Οικονομικά ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός αλλοδαπών κατά φύλο και υπηκοότητα. Νομοί, Δήμοι – Κοινότητες, Πηγή: <http://tinyurl.com/4kuh5ys9>, πρόσβαση 30/01/2024

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή βιβλιογραφικής ανασκόπησης σχετικά με το φαινόμενο της εργασιακής ένταξης των μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα. Το κεφάλαιο ξεκινά με την παροχή μιας επισκόπησης της διαδικασίας ανασκόπησης και της μεθόδου PRISMA που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας μελέτης. Συζητούνται επίσης οι πηγές πληροφοριών, η διαδικασία συλλογής δεδομένων, τα κριτήρια επιλογής μελετών και τα δεδομένα καταγραφής. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται, εν τέλει, ένα διάγραμμα ροής που περιγράφει την επιλογή και τον αποκλεισμό των μελετών, ενώ στο Τέταρτο Κεφάλαιο αναπτύσσεται ο πίνακας της ανασκόπησης μετά σύνοψης των ευρημάτων.

Στο Πέμπτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της ως άνω ανασκόπησης, ενώ τέλος στο Έκτο Κεφάλαιο πραγματοποιούνται συμπερασματικές παρατηρήσεις της παρούσας έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Θεωρητικό πλαίσιο της μετανάστευσης Πακιστανών προς την ΕΕ

1. Θεωρίες μετανάστευσης και αίτια

Η μετανάστευση είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα. Για να ερμηνευθεί πρέπει να ληφθούν υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, περιβαλλοντικές και δημογραφικές πτυχές του (Black et al., 2011:447-448). Αυτό που τελικά ωθεί τους ανθρώπους στη μετανάστευση είναι η συνισταμένη διαφόρων λόγων που μπορεί άλλοτε να είναι περισσότερο ή λιγότερο ορθολογικοί και κάποιες φορές ακόμη και τυχαίοι (Marouf, 2015:25-26). Η μεταναστευτική απόφαση επηρεάζεται σε τρία επίπεδα ήτοι, μικρο, μέσο και μακρο (Goldin, Cameron and Balarajan, 2011). Στο μεν πρώτο ο μετανάστης λαμβάνει υπόψη τη σχέση κόστους – οφέλους, τις προοπτικές που υπόσχεται η μετανάστευση και τους δυνητικούς ψυχολογικούς και οικονομικούς κινδύνους που ελλοχεύει (Goldin, Cameron and Balarajan, 2011:99-102). Στο μέσο επίπεδο, σημαντικό ρόλο στη λήψη της μεταναστευτικής απόφασης διαδραματίζει η ύπαρξη δικτύων και κοινωνικών κεφαλαίων, η οποία μπορεί να κάμψει τους τυχόν ενδοιασμούς του εν δυνάμει μετανάστη (Goldin, Cameron and Balarajan, 2011:103-109). Τέλος, σε μακρο επίπεδο, η μεταναστευτική απόφαση διαμορφώνεται βάσει των δημογραφικών διαφορών ανάμεσα στη χώρα προέλευσης και στη χώρα προορισμού, της πολιτικής κατάστασης (π.χ. συγκρούσεις, εκτοπισμός πληθυσμών) αλλά και της κρατικής πολιτικής, οι οποίες δημιουργούν παράγοντες «έλξης και ώθησης» των μεταναστών (Goldin, Cameron and Balarajan, 2011:109-119).

Οι Θεωρίες της Μετανάστευσης αποτελούν χρήσιμα εργαλεία τα οποία αναπτύχθηκαν ώστε να εξηγήσουν τους λόγους που οδηγούν τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν και επιχειρούν να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο ερμηνείας της μεταναστευτικής απόφασης και των συνεπειών της. Σύμφωνα με τους Castles et al. (2014), οι κυριότερες από αυτές είναι:

α) Θεωρία των παραγόντων ώθησης και έλξης (push and pull factors)	Διάφοροι παράγοντες στη χώρα προέλευσης ωθούν τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν και αντίστοιχα άλλοι παράγοντες στη χώρα προορισμού τους έλκουν
β) Νεοκλασική οικονομική θεωρία	Εστιάζει στους οικονομικούς λόγους που οδηγούν στη μετανάστευση, όπως η επιδίωξη καλύτερου

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

	μισθού, εργασιακών συνθηκών και ζωής, κατόπιν υπολογισμού κόστους και οφέλους
γ) Θεωρία των νέων οικονομικών της μετανάστευσης	Επικεντρώνεται στους κοινωνικούς παράγοντες σε επίπεδο νοικοκυριού που οδηγούν στη μετανάστευση με σκοπό τη στήριξη της οικογένειας
δ) Θεωρία της δυαδικής αγοράς εργασίας	Υποστηρίζει ότι οι μετανάστες καλύπτουν θέσεις χαμηλής ειδίκευσης στη χώρα υποδοχής τις οποίες οι γηγενείς δεν επιθυμούν και
ε) Θεωρία των δικτύων	Δίνει έμφαση στο ρόλο των κοινωνικών δικτύων και των διασυνδέσεων στη διευκόλυνση της μετανάστευσης.

Η μετανάστευση είναι στενά συνυφασμένη με την κουλτούρα του Πακιστάν, καθώς από την ίδρυση του αποτελεί τόσο χώρα αποστολής, υποδοχής, όσο και χώρα διέλευσης μεταναστών και προσφύγων (Marouf and Kouki, 2017:78-79). Το Πακιστάν φιλοξενεί περίπου 1,5 εκατομμύριο πρόσφυγες από το Αφγανιστάν, ενώ ταυτόχρονα πάνω από 4 εκατομμύρια πολίτες του ζουν εκτός της επικράτειάς του, με τις πρώτες μεταναστευτικές ροές προς το Ηνωμένο Βασίλειο να χρονολογούνται το 1950 (Marouf and Kouki, 2017:78-79).

Σύμφωνα με έρευνες του ΔΟΜ (IOM, 2019:11), σε ένα δείγμα 2795 πολιτών Πακιστάν που μετανάστευσαν στην Ευρώπη, το 42% απάντησε πως ο κύριος λόγος μετανάστευσης ήταν οικονομικός, το 28% οι συγκρούσεις και ο πόλεμος, ενώ το 14% οι διώξεις. Ταυτόχρονα, το 42% υποστήριξε ότι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες για την επιλογή της χώρας προορισμού αποτέλεσε η αντίληψη που είχε για τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες σε αυτή, ενώ το 31% επικαλέστηκε την πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου (IOM, 2019:11).

Οι λόγοι μετανάστευσης των Πακιστανών είναι, επομένως, συνήθως οικονομικοί, αλλά και κάποιες φορές πολιτικοί (Broersma and Lazarescu, 2009:1). Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας έχει προκαλέσει εντάσεις και συγκρούσεις σε ορισμένες περιοχές, μικρότερης έντασης συγκριτικά με το Αφγανιστάν, που περιλαμβάνουν ακόμη και επιθέσεις με μη επανδρωμένα αεροσκάφη και έχουν ως συνέπεια το σωματικό και ψυχικό τραυματισμό ή ακόμη και το θάνατο άμαχου πληθυσμού (Erdal and Oerppen, 2018:988). Εκτοπισμός πληθυσμών, όμως, παρατηρείται όχι μόνο λόγω της ανασφάλειας

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

στην περιοχή, αλλά και λόγω φυσικών φαινομένων όπως σεισμών και πλημμυρών (Erdal and Oerppen, 2018:989).

1.1. Κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση στο Πακιστάν

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 2019:12) το Πακιστάν είναι μία χώρα που κατά το παρελθόν γνώρισε ταχεία ανάπτυξη, ιδίως κατά τις τέσσερις πρώτες δεκαετίες από τη δημιουργία του. Η ανάπτυξή του, ωστόσο, στη συνέχεια επιβραδύνθηκε σημαντικά από το 1990 και έπειτα, λόγω της πολιτικής αστάθειας και των αναταραχών που χαρακτηρίζουν την κατάσταση τις τελευταίες δεκαετίες (Baluch and Razi, 2007:66). Είναι μία αναπτυσσόμενη χώρα με χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, το 2007 μάλιστα κατατασσόταν στην 107η θέση ανάμεσα σε 134 χώρες, ενώ αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα, καθώς οι κοινωνικές υποδομές του εξακολουθούν να είναι αδύναμες (Baluch and Razi, 2007:56). Επιπλέον, οι περισσότεροι δείκτες μέτρησης της κοινωνικής ευημερίας (εκπαίδευση, υγεία, πόσιμο νερό, πρόσβαση σε υπηρεσίες) είναι πολύ χαμηλοί, συγκριτικά με άλλες χώρες με παρόμοιο κατά κεφαλήν εισόδημα (Baluch and Razi, 2007:56-57). Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού του επιβαρύνει έτι περαιτέρω τις δομές της χώρας, πρωτίστως μάλιστα αυτές που σχετίζονται με την εκπαίδευση και την υγεία (World Bank, 2019:vii). Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη (Farooq et al., 2014:137-138), ο ισχνός γεωργικός και βιομηχανικός τομέας του Πακιστάν δεν αρκούν για να προσφέρουν το απαραίτητο εισόδημα στους ανθρώπους, καθιστώντας τις συνθήκες διαβίωσης «ανυπόφορες», ιδίως στην περιφέρεια. Περίπου το 39% του πληθυσμού ζει σε συνθήκες «πολύ-διάστατης» φτώχειας, με τους κατοίκους των αγροτικών περιοχών να πλήττονται σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό (5 στους 10 ανθρώπους) σε σχέση με τους κατοίκους των πόλεων (1 στους 10 ανθρώπους) (UNDP and OPHI, 2016:15-18).

1.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών

Η πλειονότητα των ατόμων που μετανάστευσαν, αρχικά, στην Ευρώπη από το Πακιστάν χαρακτηριζόταν από περιορισμένο μορφωτικό επίπεδο και προερχόταν κυρίως από αγροτικές περιοχές (Hameed and Shahzad, 2020:47). Οι επόμενες γενιές πακιστανών μεταναστών στην Ευρώπη παρουσιάζουν έντονες διαφορές σε σχέση με τους προγόνους τους. Έχουν λάβει κατά κύριο λόγο ανώτερη εκπαίδευση και έχουν ενσωματωθεί στις χώρες υποδοχής ενώ ένα σημαντικό ποσοστό αυτών εργάζονται ως εξειδικευμένοι επαγγελματίες τεχνολογίας, υγείας και πληροφορικής (Abbasi, 2010:5-6). Αξίζει να σημειωθεί ότι η πακιστανική διασπορά στην Ευρώπη χαίρει θαυμασμού και σεβασμού στο Πακιστάν, που αποδίδονται σε μεγάλο βαθμό στον καθοριστικό ρόλο τους στη διευκόλυνση της

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

μετεγκατάστασης φίλων και συγγενών στην Ευρώπη, καθώς και στις επενδύσεις και στη δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης στις κοινότητες από όπου προήλθαν (Abbasi, 2010:6). Σύμφωνα με το ΔΟΜ οι πρόσφατες τάσεις καταδεικνύουν πως το 98% των πακιστανών μεταναστών προς την Ευρώπη είναι άνδρες, με περισσότερους από αυτούς να είναι νέοι και ανύπαντροι ενώ σχεδόν οι μισοί μεταξύ των ηλικιών 18-25 (IOM, 2019:11). Το μορφωτικό υπόβαθρο τους ποικίλει, με τους περισσότερους να έχουν ολοκληρώσει την πρώτη βαθμίδα ή κατώτερη δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης ενώ μόλις το 18% έχει επιτυχώς ολοκληρώσει τις σπουδές που περιλαμβάνει η δεύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης (IOM, 2019:11). Το 39% ήταν άνεργοι πριν από την αναχώρησή τους, ενώ το 51% ήταν εργαζόμενοι και μόνο το 10% ήταν φοιτητές. (IOM, 2019:11).

1.3. Εργασία και απασχόληση

Ενώ το Πακιστάν φαινομενικά είναι μία χώρα με χαμηλό ποσοστό ανεργίας, στην πραγματικότητα επικρατεί η παραοικονομία και η άτυπη εργασία, κυρίως στον αγροτικό τομέα, χωρίς ασφάλιση και κοινωνικές παροχές, με αποτέλεσμα η πλειοψηφία των εργατών να αδυνατεί να απουσιάσει από την εργασία του προκειμένου να μην τη χάσει (DTDA, 2023:17). Ακόμη, η απασχόληση των εργαζομένων συνήθως αφορά συγκεκριμένες περιόδους εντός του έτους προκειμένου να καλυφθούν ανάγκες κατά την καλλιέργεια και τη συγκομιδή των αγροτικών προϊόντων, δημιουργώντας μια ψευδή εικόνα χαμηλών ποσοστών ανεργίας. (DTDA, 2023:17)

Αναφορικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες από το Πακιστάν προς την Ευρώπη, σημειώνεται ότι παράγοντες όπως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η ελλιπής ικανότητα ομιλίας της γλώσσας στη χώρα υποδοχής, η μη εξοικείωση με την αγορά εργασίας και τα περιορισμένα επαγγελματικά δίκτυα δυσχεραίνουν σημαντικά την ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας (Benton et al., 2014:3-4). Όσοι δεν κατέχουν νομιμοποιητικά έγγραφα συνήθως αμείβονται λιγότερο σε σχέση με μετανάστες που προέρχονται από Δυτικοευρωπαϊκές χώρες, των οποίων οι αμοιβές πλησιάζουν αυτές των γηγενών, (Dorn and Zweimüller, 2021:67) ενώ ταυτόχρονα υποχρεώνονται σε πολύωρη εργασία χωρίς διάλειμα. (Khan and Awan, 2020:36).

1.4. Ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού

Η ένταξη των μεταναστών σε ένα κράτος υποδοχής είναι πολύπλευρη και περιλαμβάνει κοινωνικές και οικονομικές πτυχές όπως η ευθυγράμμιση των μεταναστών και των γηγενών πληθυσμών όσον αφορά στις ευκαιρίες απασχόλησης, το εισόδημα, την εκπαίδευση, τη στέγαση, την πρόσβαση σε φορείς κοινωνικής πρόνοια και στις δημόσιες υπηρεσίες (Lodovici, 2010:2). Ακόμη, η

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

παροχή της δυνατότητας πρόσβασης στον τομέα της υγείας θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής (Bernd et al., 2011:67-68). Επιπλέον, περιλαμβάνει τη νομική και πολιτική ενσωμάτωση, όπως τα δικαιώματα ιθαγένειας, και, με την ευρύτερη έννοια, την πολιτιστική ενσωμάτωση με την υιοθέτηση των αξιών και των πεποιθήσεων της χώρας υποδοχής (Lodovici, 2010:2).

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες λόγω των γλωσσικών εμποδίων, όχι μόνο επηρεάζει την εξεύρεση εργασίας αλλά αποτελεί συγχρόνως ανασταλτικό παράγοντα για την ένταξη τους (Dorn and Zweimüller, 2021:67-68). Ακόμη, έρευνες (Bertrand and Duflo, 2016:13-17; Neumark, 2018) έχουν καταδείξει ως λόγο αποκλεισμού των μεταναστών από την αγορά εργασίας και κατά συνέπεια ως ανασταλτικό παράγοντα της ένταξής τους, τις διακρίσεις που υφίστανται σε βάρος φυλετικών και εθνοτικών μειονοτήτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Διακυβέρνηση και διαχείριση μεταναστευτικών ροών από το Πακιστάν προς την Ελλάδα

2. Παράτυπη μετανάστευση Πακιστανών προς την Ελλάδα

Η παράτυπη μετανάστευση φαίνεται να είναι ο κυριότερος τρόπος άφιξης των αλλοδαπών πολιτών Πακιστάν στην Ελλάδα. (Maroufouf and Kouki, 2017:83) Ο ρόλος των δικτύων διακίνησης είναι καταλυτικός σε αυτή την περίπτωση, καθώς εκτείνεται πέραν των συνόρων ενός κράτους, συνεπώς η δράση τους αποκτά διεθνικό χαρακτήρα. (UNODC, 2016:83-84)

2.1. Τρόπος και μέσα εισόδου

Η συνήθης οδός που ακολουθείται για να φτάσουν οι μετανάστες στην Ελλάδα είναι από το Πακιστάν στο Ιράν, στη συνέχεια στην Τουρκία και έπειτα προς τη χώρα μας, καταφθάνοντας στα νησιά του Αιγαίου που βρίσκονται σε γεωγραφική εγγύτητα με την Τουρκία (Λέσβος, Χίος, Σάμος, Κως Λέρος), είτε από την περιοχή του ποταμού Έβρου. Ο τρόπος διέλευσης των συνόρων της Ελλάδας επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τα μέτρα που λαμβάνονται για την αποτροπή παράτυπων εισόδων (π.χ. παρουσία συνοριοφυλάκων, περιπόλων του λιμενικού κλπ). (Yousef, 2013:15; UNODC 2016:96; FIA 2015).

Εικόνα 1: Μεταναστευτική οδός από το Πακιστάν προς την Ελλάδα

Πηγή: Infomigrants, 2024: <https://tinyurl.com/2emfbueu>

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Ένας άλλος τρόπος άφιξης στην Ελλάδα, όχι και τόσο συνηθισμένος βέβαια, είναι η χρήση τουριστικής άδειας θεώρησης εισόδου (VISA) (Broersma and Lazarescu, 2009:1). Στην περίπτωση αυτή οι αλλοδαποί παραμένουν στη χώρα μετά την παρέλευση του χρόνου που τους είχε χορηγηθεί, καθιστώντας ουσιαστικά την παραμονή τους παράτυπη (Broersma and Lazarescu, 2009:1). Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι αλλοδαποί, καταβάλλουν σημαντικά ποσά στους διακινητές προκειμένου να καταφέρουν να φτάσουν σε ευρωπαϊκό έδαφος (UNODC, 2016:90-91). Το κόστος μάλιστα μπορεί να αγγίξει και αρκετές χιλιάδες ευρώ, ανάλογα με τον τρόπο πραγματοποίησης του ταξιδιού, τον αριθμό των διακινητών που θα εμπλακούν στις διάφορες ενδιάμεσες χώρες και την τυχόν χρήση πλαστών εγγράφων (Yousef, 2013:8; UNODC, 2016:90-91). Οι μετανάστες αναγκάζονται τις περισσότερες φορές να εκποιήσουν όλα τους τα υπάρχοντα αλλά και να δανειστούν χρήματα προκειμένου να καταφέρουν να πληρώσουν το υπέρογκο αντίτιμο (Marouf and Kouki, 2017:84). Η καταβολή του ποσού στους διακινητές γίνεται τμηματικά. Συνήθως ένα μεγάλο μέρος των χρημάτων καταβάλλεται πριν την πραγματοποίηση του ταξιδιού, ενώ τα υπόλοιπα μετά την άφιξη στον τελικό προορισμό, μέσω του συστήματος «hawala», προκειμένου να μην εντοπιστούν από τις Αρχές².

2.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Η μετανάστευση από το Πακιστάν προς την Ελλάδα παρουσιάζει μια σαφή ανισορροπία μεταξύ των δύο φύλων (Broersma and Lazarescu, 2009:2). Όπως και στην περίπτωση της μετανάστευσης από το Πακιστάν προς την Ευρώπη η οποία εξετάστηκε παραπάνω, οι μετανάστες είναι κυρίως άνδρες από σχετικά νεαρές ηλικιακές ομάδες (Broersma and Lazarescu, 2009:2; Edwards, 2004:5; Naveed et al., 2017). Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, το μοτίβο αυτό έχει παραμείνει ιδιαίτερα σταθερό. Αυτή η ανδροκρατούμενη μεταναστευτική τάση μπορεί να αποδοθεί κυρίως σε δύο παράγοντες (Broersma and Lazarescu, 2009:2). Πρώτον, στο Πακιστάν επικρατεί μια «κουλτούρα μετανάστευσης» που γενικά ευνοεί την αποστολή ανδρών σε συχνά επικίνδυνα ταξίδια στο εξωτερικό, παρά των γυναικών (Broersma and Lazarescu, 2009:2). Δεύτερον, η ελληνική νομοθεσία σχετικά με την οικογενειακή επανένωση καθιστά σχεδόν αδύνατο για τους άνδρες από το Πακιστάν να φέρουν νόμιμα τις συζύγους και τις οικογένειές τους στην Ελλάδα (Broersma and Lazarescu, 2009:2).

² «Πρόκειται για ένα δίκτυο ανθρώπων σε διάφορα μέρη του κόσμου οι οποίοι διακινούν χρήματα χωρίς να μεσολαβούν τράπεζες. Η αρχή στην οποία βασίζεται η λειτουργία του, είναι ότι τα χρήματα δεν βγαίνουν ποτέ από τη χώρα στην οποία βρίσκονται. Για παράδειγμα όταν ένας αλλοδαπός στην Ελλάδα θέλει να στείλει χρήματα στη χώρα του έρχεται σε επαφή με τον μεσολαβητή δίνει το ποσό που θέλει να στείλει και ο μεσολαβητής ειδοποιεί συνάδελφο του στην χώρα του εξωτερικού ο οποίος κάνει την πληρωμή στον παραλήπτη σε τοπικό νόμισμα. Η συναλλαγή βασίζεται σε μία επικοινωνία με κωδικούς. Ο βασικός λόγος για τον οποίο χρησιμοποιείται το συγκεκριμένο σύστημα είναι το χαμηλό κόστος και η δυσκολία ανίχνευσης της μεταφοράς των χρημάτων». Πηγή: <http://tinyurl.com/yc75k7a5>, πρόσβαση 25/10/2023

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή πληθυσμού που πραγματοποιήθηκε το 2021 (ΕΛΣΤΑΤ, 2023), ο πληθυσμός των πολιτών Πακιστάν που διαμένουν στην Ελλάδα ανέρχεται στους 35.309, καταλαμβάνοντας την 3^η θέση, με ποσοστό 4,6% επί του συνολικού πληθυσμού. Το 2011 ο αριθμός των Πακιστανών ανέρχονταν στους 34.178, με ποσοστό 3,7% του συνολικού πληθυσμού εβρισκόμενος στην 4^η θέση (ΕΛΣΤΑΤ, 2023), ενώ το 2001 ο αριθμός αυτός ανέρχονταν σε μόλις 10.192³.

2.3. Αιτίες της μετανάστευσης και λόγοι εγκατάστασης στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τις Broersma και Lazarescu (2009:1) τη δεκαετία του '70 παρατηρήθηκε η πρώτη άφιξη μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα, ενώ τα επόμενα 10 χρόνια δεν υπήρξε σημαντική αύξηση του αριθμού τους. Εν συνεχεία από το 1990 και μετά, ο αριθμός τους αυξήθηκε σημαντικά. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας ως εξωτερικό σύνορο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε συνδυασμό με τη νομοθεσία που ίσχυε μέχρι το 2005 αναφορικά με τη διαδικασία χορήγησης καθεστώτος διεθνούς προστασίας, καθώς και τα προγράμματα νομιμοποίησης (1998,2001,2005) κατέστησαν την Ελλάδα σημαντικό προορισμό ή χώρα διέλευσης για τους αλλοδαπούς πολίτες που αξιοποίησαν τις δυνατότητες που τους παρείχε ο νόμος (Yousef, 2013:14).

Για πολλούς μετανάστες, η Ελλάδα λόγω της θέσης που βρίσκεται, δεν αποτελούσε τον τελικό προορισμό, αλλά μία ενδιάμεση στάση με σκοπό τη δευτερογενή μετακίνηση σε κάποια ευρωπαϊκή χώρα που θα μπορούσε να τους προσφέρει εργασία (Yousef, 2013:11-14). Σύμφωνα με την Triandafyllidou (2015a:18), εκτός από τη γεωγραφική θέση της Ελλάδας, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το γεγονός, τα προηγούμενα χρόνια, της έλλειψης επαρκούς κινητοποίησης για την αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της άτυπης εργασίας.

2.4. Εργασία και απασχόληση

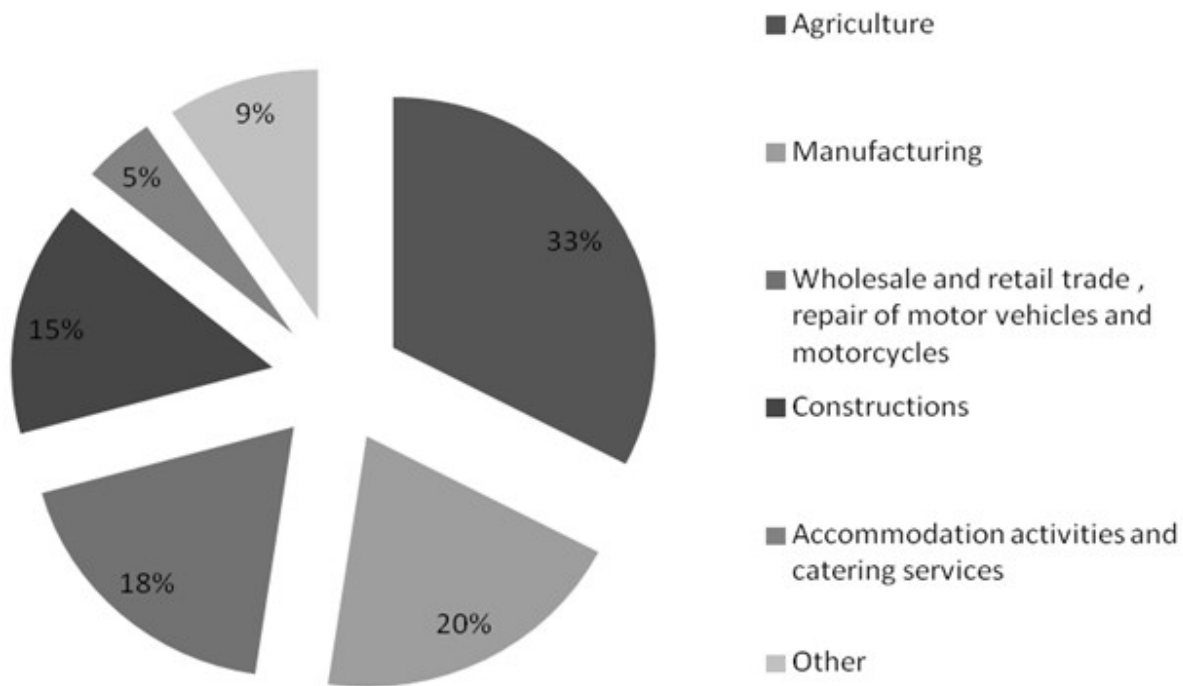
Η ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία της χώρας υποδοχής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτή στην αγορά εργασίας. (Papadopoulos and Fratsea, 2013:87). Η εξεύρεση εργασίας είναι ένας σημαντικός παράγοντας, όχι βέβαια ο μοναδικός, που σύμφωνα με τις θεωρίες της μετανάστευσης οδηγεί τους ανθρώπους στο να μεταναστεύσουν (Marouf and Kouki, 2017:96-97). Οι Πακιστανοί

³ Αρχείο: M24. Οικονομικά ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός αλλοδαπών κατά φύλο και υπηκοότητα. Νομοί, Δήμοι – Κοινότητες, Πηγή: <http://tinyurl.com/4kuh5ys9>, πρόσβαση 30/01/2024

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

που καταφθάσουν στην Ελλάδα, συνήθως στηρίζονται στα δίκτυα ομοεθνών τους προκειμένου να βρουν εργασία (Broersma and Lazarescu, 2009:3), καλύπτοντας θέσεις που οι ντόπιοι πληθυσμοί δεν ενδιαφέρονται να καλύψουν όπως για παράδειγμα αγροτικές εργασίες (Μπουρούτης, 2022:63; Kasimis et al., 2007:10), οικοδομικές και κατασκευαστικές εργασίες, λιανεμπόριο, κ.α. (Maroufof, 2015:15). Οι πακιστανοί μετανάστες στην Ελλάδα απασχολούνται κυρίως σε τομείς που απαιτούν χειρωνακτική εργασία, όπως φαίνεται στο κάτωθι διάγραμμα, καθώς στην πλειοψηφία τους δεν έχουν λάβει επίσημη εκπαίδευση ή κάποια τεχνική εξειδίκευση.

Εικόνα 2: Τομείς απασχόλησης διαμενόντων Πακιστανών στην Ελλάδα ανά τομέα απασχόλησης – Απογραφή 2011

Πηγή Maroufof (2015:15)

2.5. Ζητήματα ένταξης και αποκλεισμού

Η διαδικασία της ένταξης περιλαμβάνει την παροχή ίσων δικαιωμάτων και ταυτόχρονα τη δημιουργία υποχρεώσεων για τους μετανάστες στη χώρα υποδοχής. Η διαδικασία αυτή είναι πολύπλευρη και αφορά στην πρόσβαση και τη συμμετοχή στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή (Κασιμάτη, 2009:9; Heckman 1999:3, Παπαδοπούλου, 2016:8). Τόσο οι ίδιοι οι μετανάστες όσο

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

και η κοινωνία υποδοχής θα πρέπει να καταβάλουν ενεργή προσπάθεια για την επίτευξη αυτού του σκοπού (Leontitis et al., 2020:20). Η ένταξη αφορά στην πρόσβαση των μεταναστών στην εκπαίδευση, την αγορά εργασίας, τη στέγαση, την υγεία και τις κοινωνικές υπηρεσίες και την διαπολιτισμική συνύπαρξη και δεν βασίζεται ούτε αποσκοπεί στην απεμπόληση των πολιτιστικών χαρακτηριστικών των μεταναστών προκειμένου να είναι επιτυχημένη (Leontitis et. al., 2020:20)

Τα ζητήματα όμως που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι μετανάστες είναι πολύπλευρα και έχουν να κάνουν με διάφορες εκφάνσεις της καθημερινότητας, με πρώτη και κύρια αυτή της επικοινωνίας και της χρήσης της γλώσσας (Leontitis, et. al, 2020:77). Η αδυναμία επικοινωνίας με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας στην οποία πλέον βρίσκονται οι μετανάστες, δημιουργεί πληθώρα προβλημάτων αναφορικά με την πρόσβαση τους στις υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της υγείας αλλά και της εργασίας, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η εξέλιξή τους και η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους (Leontitis et. al, 2020:105-106, Έμκε-Πουλοπούλου, 2007:472-473).

Η έλλειψη εργασίας ή οι χαμηλές αμοιβές των μεταναστών εμποδίζουν την ανεύρεση κατάλληλης στέγης, η οποία να διασφαλίζει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, ενώ σύννηθες φαινόμενο αποτελεί η πρακτική που ακολουθούν οι μετανάστες να συστεγάζουν ολόκληρες οικογένειες σε ακατάλληλους χώρους (OECD, 2012:61). Είναι, επίσης, αναμενόμενο για τους μετανάστες από το Πακιστάν και που ζουν στην Ελλάδα, να προσπαθούν να διατηρήσουν χαμηλό το κόστος στέγασης, συγκατοικώντας με άλλους μετανάστες και αλλάζοντας συχνά κατοικία. (Broersma and Lazarescu, 2009:4).

Η γραφειοκρατία και η πολυπλοκότητα των διαδικασιών που πρέπει να ακολουθηθούν για τη νομιμοποίηση της παρουσίας τους, αποτελούν παράγοντες μείζονος σημασίας που εμποδίζουν την αποτελεσματική ένταξη τους (Έμκε-Πουλοπούλου, 2007:472-473, Μαρούκης, 2008:1). Οι καθυστερήσεις στην έκδοση των απαραίτητων εγγράφων έχουν ως αποτέλεσμα να συνεχίζουν να απασχολούνται σε τομείς της παραοικονομίας (Μαρούκης 2008:1; Ζάμπα, 2018:40-41) ή να αναλαμβάνουν δύσκολες και επισφαλείς εργασίες, χαμηλού κύρους/χαμηλά αμειβόμενες προκειμένου να διασφαλίσουν ένα υποτυπώδες εισόδημα για να βιοποριστούν (Μητράκος, 2013). Οι Πακιστανοί που βρίσκονται στην Ελλάδα, πολλές φορές με σκοπό να επιτύχουν τη νομιμοποίηση της παραμονής τους στη χώρα και να κερδίσουν όσο το δυνατόν περισσότερο χρόνο, επιλέγουν την υποβολή αιτήματος χορήγησης διεθνούς προστασίας, ακόμη και στις περιπτώσεις που γνωρίζουν ότι η σχετική αίτησή τους πιθανόν θα απορριφθεί (Broersma and Lazarescu, 2009:3; Μαρούκης, 2008:3). Χαρακτηριστικά, σημειώνεται ότι βάσει των στοιχείων του Οργανισμού Asylum Information Database

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

(AIDA), από τις 4.572 αιτήσεις ασύλου Πακιστανών που υποβλήθηκαν το 2022, απορρίφθηκαν στον πρώτο βαθμό το 95,8% αυτών⁴.

Το 2019 η Ελλάδα αποφάσισε να κινηθεί προς τη λογική της αυστηροποίησης της διαδικασίας ασύλου προκειμένου να αποφευχθεί η συσσώρευση αιτήσεων χορήγησης διεθνούς προστασίας, μεταναστών που στην πραγματικότητα αποσκοπούν στην εξεύρεση εργασίας, θέτοντας έτσι ένα επιπλέον εμπόδιο στην εύρεση κάποιας νόμιμης μορφής απασχόλησης (Μπουρούτης, 2022:77-79). Οι μετανάστες που απασχολούνται όμως παράτυπα, εκτός από τους χαμηλούς μισθούς και την εκμετάλλευση από τους εργοδότες, είναι αντιμέτωποι και με μία κατάσταση επισφάλειας, καθώς στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει αρκετή δουλειά, είτε εκδιώκονται από τον εργοδότη, είτε αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την εργασία τους (Φούσκας, 2010:116). Επιπλέον, οι αλλοδαποί εργάτες βρίσκονται σε δυσχερή θέση καθώς συνηθίζουν στο συγκεκριμένο τρόπο δουλειάς, ήτοι ανασφάλιστοι και αμειβόμενοι με λίγα χρήματα, ενώ ταυτόχρονα φοβούνται την αντίδραση των εργοδοτών τους αλλά και το ενδεχόμενο σύλληψής τους λόγω της έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων παραμονής στη χώρα και δεν διεκδικούν τα δικαιώματά τους είτε ατομικά είτε μέσω συλλογικών φορέων (Φούσκας, 2010:119-120).

Ο ρατσισμός και η ξеноφοβία που βιώνουν οι μετανάστες επιδρούν ανασταλτικά στην ενταξιακή διαδικασία και στη βελτίωση των συνθηκών ζωής και διαβίωσης. Στην Ελλάδα έχουν καταγραφεί, αρκετές επιθέσεις σε βάρος μεταναστών (λ.χ. κουρείο Πακιστανών το 2012, το 2013 Σαχζάτ Λουκμάν), οι οποίες υποκινήθηκαν από ρατσιστικά κίνητρα λόγω φυλετικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών διαφορών (Yousef, 2013:20-22). Στόχος επιθέσεων ήταν ακόμη και ανεπίσημοι χώροι λατρείας (Τζαμιά) (Yousef, 2013:20-22). Πολλές φορές τα θύματα των επιθέσεων αυτών δεν προβαίνουν σε καταγγελία στις αρμόδιες Αρχές για διάφορους λόγους, μεταξύ των οποίων και η έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων (Maroufof, 2015:22). Τέλος, επιθέσεις έχουν σημειωθεί και εναντίων μεταναστών που απαίτησαν την πληρωμή των δεδουλευμένων από τους εργοδότες τους, ενώ έχουν υπάρξει και καταγγελίες για ολιγωρία των Κρατικών Αρχών στην αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών (Yousef, 2013:21).

2.6. Επιστροφές

Οι περισσότερες μελέτες εστιάζουν και προσπαθούν να ερμηνεύσουν τους λόγους της μεταναστευτικής απόφασης από τη χώρα καταγωγής στο εξωτερικό, σταδιακά όμως έχει αρχίσει να

⁴AIDA, 2023 <http://tinyurl.com/2shmzjnk>, πρόσβαση 30/01/2024

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

δίδεται προσοχή και στους λόγους για τους οποίους αποφασίζουν να επιστρέψουν. Διάφορες θεωρίες προσεγγίζουν το ζήτημα αυτό είτε ως αποτέλεσμα του σχεδιασμού των μεταναστών, άρα ως το λογικό επακόλουθο της ευόδωσης του στόχου τους, για παράδειγμα της αποταμίευσης χρημάτων και της επιστροφής στην πατρίδα τους, είτε ως αποτέλεσμα της αποτυχίας ένταξης στη χώρα προορισμού (Naveed et al., 2017).

Στην περίπτωση της επιστροφής Πακιστανών από την Ελλάδα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην εργασιακή τους ένταξη, αλλά και η αδυναμία να διατηρήσουν ή να ανανεώσουν τα νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής τους (Yousef, 2013:22-24). Σύμφωνα με σχετική έρευνα, (Marouf, 2015:22-23) το ποσοστό των Πακιστανών που επέλεξε να επιστρέψει και προετοιμάστηκε για αυτό ήταν ελάχιστο, ενώ στην πλειοψηφία τους οι ερωτώμενοι ένιωθαν πως αναγκάστηκαν να επιστρέψουν λόγο της αδυναμίας εξεύρεσης εργασίας ή της μακροχρόνιας παραμονής τους σε κάποιο Κέντρο Κράτησης. Η λανθασμένη εκτίμηση «κόστους – οφέλους» και η αποτυχία κοινωνικής ένταξης διαδραμάτισαν επίσης σημαντικό ρόλο στην απόφαση επιστροφής σύμφωνα με παρόμοια ερευνά (Naveed et al., 2017:45).

Στην Ελλάδα οι επιστροφές των αλλοδαπών πραγματοποιούνται είτε από την Ελληνική Αστυνομία⁵, είτε από το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης⁶. Στην πρώτη περίπτωση οι επιστροφές διακρίνονται σε εθελούσιες (μέσω χρηματοδοτούμενων ευρωπαϊκών προγραμμάτων τα οποία προσέφεραν κατά το παρελθόν κάποια οικονομική βοήθεια στους υπό επιστροφή αλλοδαπούς) είτε αναγκαστικές, οι οποίες πραγματοποιούνται σε συνεργασία με το FRONTEX (Yousef, 2013:22-24; ΥΜΑ⁷). Στη δεύτερη περίπτωση οι επιστροφές πραγματοποιούνται σε εθελούσια βάση στο πλαίσιο των υποβοηθούμενων εθελούσιων επιστροφών (AVR) κατά τις οποίες παρέχεται στους αλλοδαπούς οικονομική βοήθεια, καθώς και στο πλαίσιο των εθελούσιων επιστροφών που περιλαμβάνουν και πακέτα επανένταξης (AVRR) για τους μετανάστες ώστε να αποκαταστήσουν τους βασικούς οικονομικούς, κοινωνικούς και ψυχοκοινωνικούς δεσμούς που χρειάζονται για να διατηρήσουν τα προς το ζην, να διατηρήσουν την αξιοπρέπεια τους και να επανενταχθούν στον κοινωνικό ιστό της χώρας καταγωγής τους. (Yousef, 2013:22-24; IOM⁸).

⁵ Ενδεικτικά, οι αναγκαστικές και εθελούσιες επιστροφές Πακιστανών που πραγματοποιήθηκαν από την ΕΛ.ΑΣ., κατά την περίοδο 2014 έως και το Μάιο του 2017 ανέρχονται συνολικά στις 7978. Πηγή Hellenic Police, www.astynomia.gr, στο Triandafyllidou and Marouf (2017). Σημειώνεται ότι περαιτέρω στοιχεία επιστροφών, ανά υπηκοότητα, δεν ανευρέθηκαν σε ελεύθερα προσβάσιμες πηγές.

⁶ Σύμφωνα με την έκθεση του ΔΟΜ για την υλοποίηση των προγραμμάτων AVR/AVRR κατά την περίοδο μεταξύ του Ιουνίου 2016 και του Μαΐου 2019 επέστρεψαν οικιοθελώς από την Ελλάδα 4186 Πακιστανοί, ενώ 1934 έλαβαν περαιτέρω βοήθεια προκειμένου να καταστεί εφικτή η επανένταξή τους. Πηγή: <http://tinyurl.com/4e2rcbpb> Πρόσβαση: 25/10/2023

⁷ ΥΜΑ, 2023 <https://tinyurl.com/24mwephe>, πρόσβαση 30/01/2024

⁸ Βλ. σημ. 6

2.7. Η διακυβέρνηση της ένταξης μεταναστών από το Πακιστάν

Ο κύριος στόχος της ένταξης είναι η προώθηση της ισότητας στη συνύπαρξη γηγενών πολιτών και προσφύγων ή μεταναστών με την εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων, ευκαιριών και υποχρεώσεων και για τις δύο ομάδες. (Arap et al., 2006:33, Phillimore, 2012:4).

Πριν από το 2013 η Ελλάδα λάμβανε κατά περίπτωση (ad hoc) μέτρα αναφορικά με την ένταξη των μεταναστών. Εκείνη τη χρονιά καταρτίστηκε για πρώτη φορά η «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη» βασιζόμενη στο μοντέλο της αφομοίωσης. Έξι χρόνια αργότερα, ήτοι το 2019, η «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη» αναθεωρήθηκε, εστιάζοντας πλέον σε ένα μοντέλο αμφίδρομης ένταξης των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες, με σεβασμό στις τυχόν πολιτισμικές διαφορές. Μολονότι όμως αποτελεί επίσης ένα βήμα προς την κατεύθυνση μιας περισσότερο συντονισμένης στρατηγικής, μέσω τις καταγραφής των απαραίτητων δράσεων για την ένταξη, εστιάζει κυρίως στην υποδοχή και την πρόιμη ένταξη και όχι στη μακροχρόνια ένταξη. (Leontitis, et al. 2020:41-43). Σύμφωνα με την ισχύουσα στρατηγική η Τοπική Αυτοδιοίκηση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή των πρωτοβουλιών ένταξης συνδιαμορφώνοντας τις ενταξιακές πολιτικές σε συνεργασία με την Κεντρική Διοίκηση, ενώ ταυτόχρονα, αναγνωρίζεται ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των ενώσεων μεταναστών, των ΜΚΟ και των διεθνών οργανισμών, στη διευκόλυνση της υλοποίησης των προγραμματισμένων δράσεων υποδοχής και ένταξης⁹. Σημειώνεται ότι τον Ιανουάριο του 2022 τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση το κείμενο της «Νέας Στρατηγικής για την Ένταξη» η οποία θέτει ως στρατηγικό στόχο την προστασία των δικαιωμάτων και τη δημιουργία θέσεων εργασίας σε καίριους τομείς της ελληνικής οικονομίας με σκοπό την αύξηση του Α.Ε.Π. ώστε να επωφεληθούν τόσο οι γηγενείς όσο και οι μετανάστες¹⁰.

⁹ΥΜΑ, 2024 <http://tinyurl.com/ynwk7bnf>, πρόσβαση 30/01/2024

¹⁰ΥΜΑ, 2023 <https://tinyurl.com/5d58sb53>, πρόσβαση 30/01/2024

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας – Μέθοδος PRISMA

Οι ολοκληρωμένες ανασκοπήσεις θα πρέπει να περιλαμβάνουν διάφορες πηγές δεδομένων, όπως γραπτές εργασίες, αναφορές, ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, αναφορές από μελέτες και δημοσίευτες έρευνες. Μια αξιόπιστη συστηματική ανασκόπηση χαρακτηρίζεται συχνά από τη συμπερίληψη δεδομένων από διαφορετικές βάσεις δεδομένων, όπως υπογραμμίζει ο Γαλάνης (2017:48). Στην παρούσα μελέτη, η αναζήτηση περιελάμβανε τις βάσεις δεδομένων Google Scholar και Scopus και η ανασκόπηση βιβλιογραφίας -μη-συστηματική- διενεργήθηκε σύμφωνα με τις αρχές της συστηματικής ανασκόπησης βιβλιογραφίας με τη μέθοδο PRISMA. Κεντρικό ερώτημα της εργασίας είναι: Πως επιδρά η απασχόληση και ο εγκλωβισμός των Πακιστανών σε επισφαλή, χαμηλού κύρους και χαμηλά αμειβόμενες εργασίες στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη τους; Στο πλαίσιο αυτό η εργασία επιχειρεί να διερευνήσει τους λόγους για τους οποίους η ένταξη, είτε εργασιακή είτε κοινωνική, των πολιτών Πακιστάν που μεταναστεύουν στην Ελλάδα συχνά αποτυγχάνει, ακόμη και σε περιπτώσεις μακροχρόνιας και συνεχούς παραμονής τους στην ελληνική επικράτεια. Μέσα από την ανασκόπηση βιβλιογραφίας των σχετικών ερευνών με τη μέθοδο PRISMA γίνεται προσπάθεια να εξακριβωθούν οι αιτίες που οδηγούν στην ανεπιτυχή ένταξη τους λόγω της εργασίας και της απασχόλησης τους σε επισφαλή, χαμηλού κύρους και χαμηλά αμειβόμενα επαγγέλματα.

3.1. Στρατηγική αναζήτησης

Η παρούσα ανασκόπηση πραγματοποιήθηκε για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που παρουσιάστηκαν στην αρχή της εργασίας. Η αναζήτηση σχετικών μελετών περιελάμβανε τη χρήση κατάλληλων "όρων αναζήτησης" ή "λέξεων-κλειδιών" τόσο στην ελληνική όσο και στην αγγλική γλώσσα, σε συνδυασμό με λογικούς τελεστές σε κάθε γλώσσα (Γαλάνης, 2017:45), σύμφωνα με τον ακόλουθο πίνακα:

«Λέξεις-κλειδιά» που χρησιμοποιήθηκαν στην αναζήτηση

"from Pakistan" OR "Pakistani*" AND "migrant*" OR "immigrant*" AND "in Greece" AND "labour" OR "work" AND "integration" OR "exclusion" AND "interview" OR "questionnaire"

"από το Πακιστάν" OR "Πακιστανοί" OR "Πακιστανών" AND "μετανάστης" OR "μετανάστες" OR "μεταναστών" AND "στην Ελλάδα" AND "εργασία" OR "απασχόληση" AND "ένταξη" OR "αποκλεισμός" AND "συνέντευξη" OR "ερωτηματολόγιο"

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Αφού εισήχθησαν οι «όροι αναζήτησης» και «λέξεις κλειδιά» στις δύο προαναφερόμενες βάσεις δεδομένων, επιλέχθηκε η χρονική περίοδος που προκαθορίστηκε και η εμφάνιση των αποτελεσμάτων με βάση τη σχετικότητα. Εν συνεχεία πραγματοποιήθηκε αρχικά έλεγχος των τίτλων και συνακολούθως έλεγχος της περίληψης των εμφανιζόμενων αποτελεσμάτων. Στο τελικό στάδιο πραγματοποιήθηκε έλεγχος του συνόλου του κειμένου των εναπομεινάντων μελετών.

Πίνακας 1: Στρατηγική αναζήτησης στη βάση Google Scholar (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"migrant*" OR "immigrant*"	#1	3,080,000
Παρέμβαση	"from Pakistan" OR "Pakistani*" AND "in Greece"	#2	19,400
Έκθεση	"labour" OR "work"	#3	8,760,000
Έκβαση	"integration" OR "exclusion"	#4	5,710,000
Μελέτη	"interview*" OR "questionnaire*"	#5	6,280,000
	#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5	#6	2,880
	#7 Filters: Publication date from 2009/01/01 to 2020/12/31; English	#8	1,640

Πίνακας 2: Στρατηγική αναζήτησης και οι λέξεις κλειδιά για τον προσδιορισμό των μελετών στη βάση δεδομένων Scopus (αγγλικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"migrant*" OR "immigrant*"	#1	202,767
Παρέμβαση	"from Pakistan" OR "Pakistani*" AND "in Greece"	#2	288
Έκθεση	"labour" OR "work"	#3	7,050,951
Έκβαση	"integration" OR "exclusion"	#4	1,453,814
Μελέτη	"interview*" OR "questionnaire*"	#5	2,336,768
	#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5	#6	2
	#7 Filters: Publication date from 2009/01/01 to 2020/12/31; English	#8	2

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Πίνακας 3:Στρατηγική αναζήτησης και οι λέξεις κλειδιά για τον προσδιορισμό των μελετών στη βάση δεδομένων Google Scholar (ελληνικά)

	Λέξεις- κλειδιά	Αριθμός αναζήτησης	Αριθμός μελετών που ανευρεθήκαν
Πληθυσμός/ Πρόβλημα	"μετανάστης" OR"μετανάστες"	#1	24,800
Παρέμβαση	"από το Πακιστάν" OR "Πακιστανοί" OR "Πακιστανών"AND "στην Ελλάδα"	#2	775
Έκθεση	"εργασία" OR "απασχόληση"	#3	425,000
Έκβαση	"ένταξη" OR"αποκλεισμός"	#4	58,200
Μελέτη	"συνέντευξη" OR "ερωτηματολόγιο"	#5	59,600
	#1 AND #2 AND #3 AND #4 AND #5	#6	305
	#7	#8	215
	Filters: Publication date from 2009/01/01 to 2020/12/31		

3.2. Κριτήρια εισόδου-αποκλεισμού μελετών

Κριτήρια επιλογής: Στην παρούσα ανασκόπηση συμπεριλήφθησαν όσες έρευνες σχετίζονταν με το θέμα της εργασίας και της ένταξης των μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα και διεξήχθησαν κατά τη δεκαετία μεταξύ των ετών 2009 και 2020 στην αγγλική (Scopus, Google Scholar) και στην ελληνική γλώσσα (Google Scholar) καθώς και αυτές το κείμενο των οποίων ήταν πλήρως διαθέσιμο.

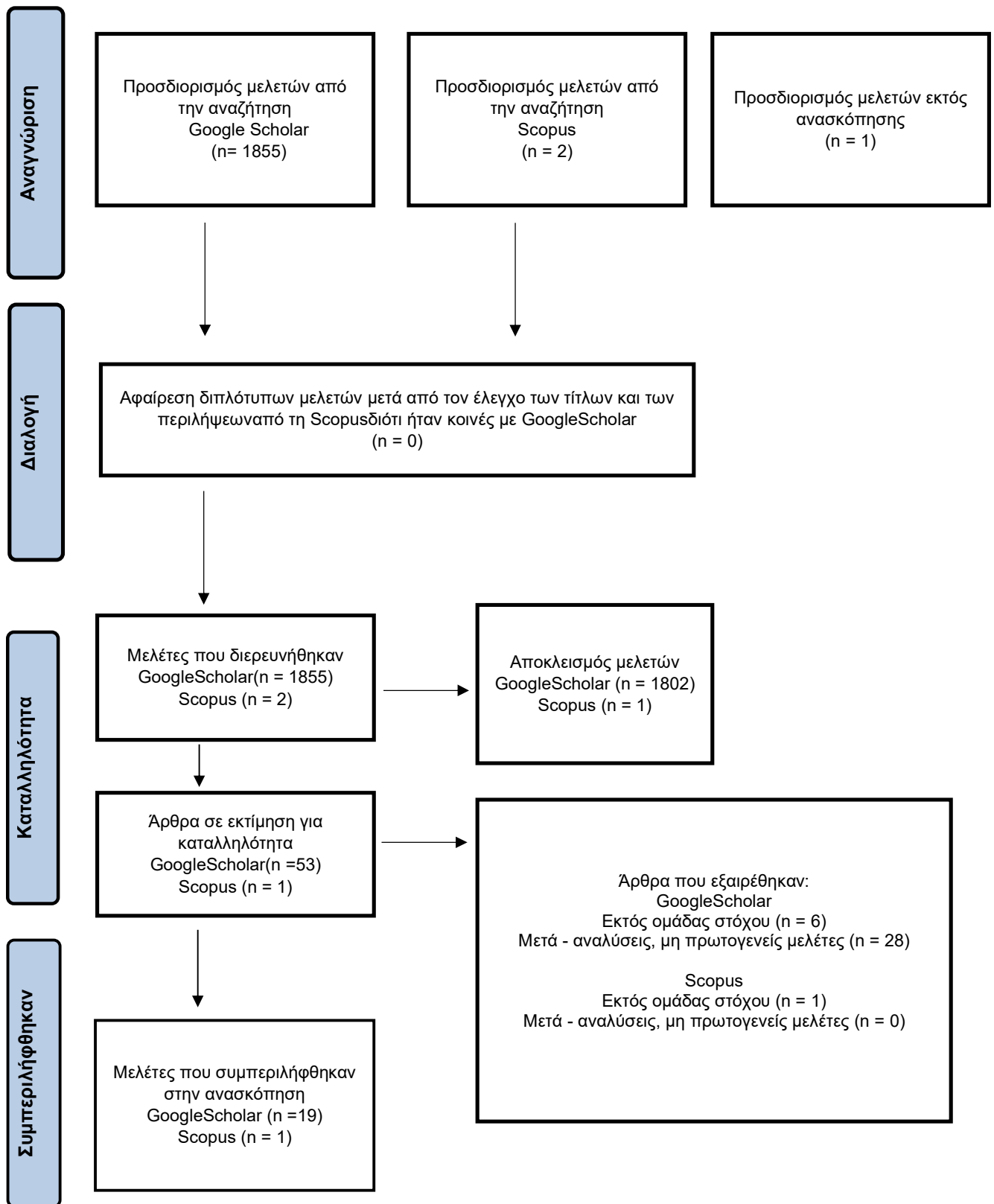
Κριτήρια αποκλεισμού: Αποκλείστηκαν όσες μελέτες δεν ήταν συναφείς με το υπό εξέταση ζήτημα, καθώς και αυτές που διεξήχθησαν εκτός του προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος (2009-2020), αλλά και όσες αποτελούσαν αναδημοσίευση προηγούμενων ερευνών, ήταν δηλαδή διπλότυπες.

3.3. Τελική επιλογή μελετών ανασκόπησης

Τελικώς, η ανωτέρω αναζήτηση επέφερε, αρχικά, 1857 μελέτες συνολικά, εκ των οποίων οι 1855 από τη Google Scholar και οι 2 από τη Scopus. Έπειτα, αφαιρέθηκαν οι διπλοτυπίες, αφήνοντας 1854 μελέτες. Εν συνεχεία, ελέγχθηκε ο τίτλος και η περίληψη για κάθε μία από τις μελέτες και για όσες μελέτες δεν πληρούνταν τα κριτήρια συμπερίληψης, αυτές αποκλείονταν. Κατόπιν της προαναφερθείσας διαδικασίας, παρέμειναν 20 έρευνες. Κάτωθι, παρατίθεται διάγραμμα ροής των αποτελεσμάτων της αναζήτησης.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Διάγραμμα 1: Διαγραμματική απεικόνιση της ροής των αποτελεσμάτων της στρατηγικής αναζήτησης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

4. Περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των μελετών

Στην ενότητα αυτή της εργασίας γίνεται προσπάθεια περιγραφής των βασικών χαρακτηριστικών των ερευνητικών μελετών που ανασκοπήθηκαν και καταγράφονται τα κύρια ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυσή τους. Τα αποτελέσματα της ανασκόπησης παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 4.

4.1. Χώρα διεξαγωγής

Από τις 20 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, σχετικά με τη χώρα διεξαγωγής τους η πλειοψηφία των μελετών διεξήχθη στην Ελλάδα ($n = 15$) (Halkias, 2013:266; Yousef, 2013:5; Marouf, 2015:6-7; Fouskas, 2018:300; Fokas, 2013:581; Androulakis et. al, 2017:183; Balourdos and Petraki, 2020:57; Gemi, 2015:99; Polyzou, 2020:63; Noussia and Lyons, 2009:607; Kukreja, 2019:3661; Γώγου, 2012:61; Σωτηρόπουλος, 2018:63; Παπαγεωργίου, 2016:39; Παπατζανή, 2015:13), ενώ οι υπόλοιπες διεξήχθησαν στην Ελλάδα και το Πακιστάν ($n=2$) (Naveed et al., 2017:38; Koser and Kuschminder, 2015:8), στην Ελλάδα και στην Τουρκία ($n=2$) (Koser and Kuschminder, 2016:8; Kuschminder and Koser, 2017:11) καθώς και στην Ελλάδα, στο Πακιστάν και στην Τουρκία ($n=1$) (Triantafyllidou, 2015 b:21).

4.2. Σχεδιασμός μελετών (μεθοδολογίες)

Από τις 20 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, αναφορικά με τον μεθοδολογικό σχεδιασμό τους στην πλειοψηφία τους πραγματοποιήθηκαν μέσω συνεντεύξεων και ερωτηματολογίων, ενώ υπήρξε και συνδυασμός μεθόδων.

4.3. Περιβάλλον διεξαγωγής (setting)

Από τις 20 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, αναφορικά με το περιβάλλον διεξαγωγής, η έρευνα του Halkias (2013:266) πραγματοποιήθηκε σε χώρους εργασίας των μεταναστών, η έρευνα της Marouf (2013:6-7) πραγματοποιήθηκε σε δημόσιους χώρους, οικίες, και σε ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α., η έρευνα της Fokas (2013:581) σε Δημόσιες Υπηρεσίες, η έρευνα της Triantafyllidou (2015b:21) σε ΠΡΟ.Κ.Ε.Κ.Α. αλλά και διαδικτυακά μέσω Skype, η έρευνα της Kukreja (2019:3661) σε τοποθεσίες αγροτικής εργασίας και κατοικίες, η έρευνα της Polyzou 2020:64 σε δημόσιους χώρους.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Σε δημόσιους χώρους και κατοικίες, πραγματοποιήθηκαν, τέλος, οι έρευνες των Γώγου (2012:70-71) και Παπαγεωργίου (2016:43), ενώ για τις υπόλοιπες δεν προσδιορίζεται το ακριβές περιβάλλον διεξαγωγής τους.

4.4. Συμμετέχοντες

Από τις 20 μελέτες που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση, σχετικά με τους συμμετέχοντες, στην έρευνα του Halkias (2013:266-267) συμμετείχαν 13 μετανάστες οι οποίοι δημιούργησαν τη δική τους επιχείρηση στην Ελλάδα, στην έρευνα της Yousef (2013:27) συμμετείχαν 7 αξιωματούχοι διάφορων Υπηρεσιών που εμπλέκονται στη διαχείριση της μετανάστευσης αλλά και 3 εκπρόσωποι κοινοτήτων των μεταναστών. Ακολούθως, στη έρευνα της Marouf (2015:6-7), συμμετείχαν 10 κρατικοί αξιωματούχοι των προαναφερόμενων Υπηρεσιών, μέλη ΜΚΟ και εκπρόσωποι Πακιστανικής Κοινότητας και 20 παράτυπους μετανάστες οι οποίοι βρισκόντουσαν κρατούμενοι σε ΠΡΟΚΕΚΑ. Στην έρευνα του Fouskas (2018:300) συμμετείχαν 227 μετανάστες, εκ των οποίων 45 Πακιστανοί, ενώ στην έρευνα της Fokas (2013:581) συμμετείχαν συνολικά 72 ημεδαποί και μετανάστες, συμπεριλαμβανομένων μεταναστών από το Πακιστάν.

Στην έρευνα των Androulakis et al. (2017:183) συμμετείχαν 33 εκπαιδευτικοί και 460 μετανάστες, μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί ενώ στην έρευνα των Balourdos and Petraki (2020:58) συμμετείχαν 154 μουσουλμάνοι μετανάστες, μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί.

Στην έρευνα του (Koser and Kuschminder, 2015:8) από το σύνολο των 273 μεταναστών που συμμετείχαν 30 Πακιστανοί που βρίσκονταν στην Ελλάδα και 20 που βρίσκονταν στο Πακιστάν, ενώ στις έρευνες των Koser and Kuschminder (2016:8) και Kuschminder and Koser (2017:11) συμπληρώθηκαν 263 ερωτηματολόγια και πραγματοποιήθηκαν 13 συνεντεύξεις Πακιστανών.

Στην έρευνα της Triantafyllidou (2015b:22) πραγματοποιήθηκαν 331 συνεντεύξεις εκ των οποίων 10 συνεντεύξεις Πακιστανών στο Πακιστάν, 30 συνεντεύξεις Πακιστανών στην Ελλάδα, 11 συνεντεύξεις με εμπλεκόμενους φορείς στην Ελλάδα.

Στην έρευνα, στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας, της Παπαγεωργίου (2016:42) συμμετείχαν 6 Πακιστανοί, ενώ στις υπόλοιπες έρευνες τα δείγματα περιελάμβαναν μετανάστες από διάφορες χώρες, μεταξύ των οποίων και από το Πακιστάν.

4.5. Κύρια ευρήματα μελετών

Η μελέτη του Halkias (2013:270) έδειξε ότι οι πολιτιστικές και θρησκευτικές διαφορές αλλά και η μη γνώση της γλώσσας στη χώρα υποδοχής αποτέλεσαν τα βασικά εμπόδια για την ένταξη των

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

μεταναστών από το Πακιστάν στην αγορά εργασίας και τη δημιουργία επιχειρήσεών τους, σε συνδυασμό με τα νομικά κωλύματα και τις διαδικασίες που κλήθηκαν να ακολουθήσουν. Συναφή ευρήματα είχε και η έρευνα των Androulakis et. al, (2017:184), σύμφωνα με την οποία η εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί κατά την άποψη των μεταναστών από το Πακιστάν καθοριστικό παράγοντα για την εύρεση εργασίας, τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης και την κοινωνική ένταξη τους.

Ακόμη, σημαντικός παράγοντας για την ένταξη των μεταναστών θεωρείται, σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης της Fokas (2013:589-590), είναι η κανονικοποίηση της παραμονής των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, η οποία θα επιτρέψει την πρόσβασή τους στις κοινωνικές παροχές και στην ένταξη τους στην αγορά εργασίας.

Προκειμένου να υπερκεράσουν τα προσκόμματα της ένταξής τους στην αγορά εργασίας και τα γλωσσικά εμπόδια, σύμφωνα με τη μελέτη των Balourdos and Petraki (2020:67-68) οι μετανάστες στρέφονται στην αυτοαπασχόληση και στη δημιουργία επιχειρήσεων, με την πλειοψηφία μάλιστα να στηρίζεται στις αποταμιεύσεις που είχε κάνει ή στο δανεισμό από συγγενείς και φίλους ενώ μόλις το 7% σε δάνειο από τράπεζα.

Η έρευνα των Naveed et al. (2017) ανέδειξε πως οι μετανάστες προσδίδουν μεγάλη σημασία στο καθεστώς παραμονής τους και στη διάρκειά της στη χώρα υποδοχής αλλά και στους κοινωνικούς δεσμούς, τις δεξιότητες και την εκπαίδευση προκειμένου να είναι επιτυχής η αλλαγή στον τομέα απασχόλησής τους.

Οι μετανάστες, σύμφωνα με τα ευρήματα του Fouskas (2018:306-308) αντιμετωπίζουν σοβαρά ζητήματα αναφορικά με την πρόσβασή τους στις δομές υγείας λόγω του κόστους, της έλλειψης πληροφόρησης, των γλωσσικών εμποδίων, των στερεοτύπων και του φόβου. Ενώ αποτελούν ευάλωτες ομάδες λόγω των δυσμενών συνθηκών που αντιμετωπίζουν στον τομέα της υγείας τόσο στη χώρα προέλευσης όσο και στη χώρα υποδοχής, οι μετανάστες τείνουν να μην προτεραιοποιούν τα ζητήματα υγείας αλλά να εστιάζουν στην προσπάθεια διατήρησης της, επισφαλούς πολλές φορές, εργασίας τους, φοβούμενοι ταυτόχρονα την αντίδραση του εργοδότη τους και τις Αρχές. Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η αδυναμία πρόσβασης σε δομές υγείας, λειτουργούν αμφίδρομα δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο αποκλεισμού από τον τομέα της εργασίας και της κοινωνικής ένταξης.

Η μελέτη της Marouf (2015:14) ανέδειξε το ρόλο των δικτύων στους τομείς της εργασίας και της στέγασης για τους νεο-εισερχόμενους μετανάστες, απαραίτητων προϋποθέσεων για την ένταξη τους στην κοινωνία υποδοχής, καταδεικνύοντας το γεγονός πως οι Πακιστανοί μετανάστες, είτε αυτοί ήταν νόμιμοι είτε παράτυποι, οι οποίοι αντιμετώπισαν δυσκολίες στους τομείς αυτούς, επέλεξαν τελικά την επιστροφή στη χώρα τους.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνονται τόσο από την προηγούμενη έρευνα της Yousef (2013:15) όσο και από την έρευνα του (Koser and Kuschminder, 2015:41), καθώς και την έρευνα των Koser and Kuschminder (2016:18) οι οποίες ανέδειξαν ως σημαντικότερο παράγοντα στη λήψη της απόφασης για επιστροφή στη χώρα καταγωγής, την αποτυχία της εργασιακής ένταξης στη χώρα υποδοχής.

Επιπλέον, η έρευνα της Yousef (2013:22) αναδεικνύει την αδυναμία των κρατικών δομών να προσφέρουν πρόσβαση σε κοινωνικές δομές και παροχές προκειμένου να συμβάλουν στην ομαλοποίηση και στη νομιμοποίηση της παραμονής των μεταναστών από Πακιστάν, η οποία σε ένα βαθμό οφείλεται στο μεγάλο όγκο εισερχόμενων μεταναστών.

Η Triantafyllidou (2015b:38) μέσα από την έρευνα της καταδεικνύει τη σημασία που αποδίδεται από τους Πακιστανούς μετανάστες στα δίκτυα για την ανεύρεση εργασίας, αλλά και της διατήρησής της, προκειμένου να εξασφαλίζεται το απαραίτητο εισόδημα για την υποστήριξη των οικογενειών των μεταναστών αλλά και την καταλυτική σημασία της στη λήψη της απόφασης για επιστροφή στη χώρα καταγωγής σε περίπτωση σύλληψής τους.

Η μικτή (ποσοτική και ποιοτική) έρευνα της Gemi (2015:150-159) αναδεικνύει ζητήματα ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής, εν προκειμένω στην Ελλάδα, εξετάζοντας δείκτες όπως η κατοικία, η χρήση της γλώσσας, η κοινωνική διάδραση αλλά και η εργασία, εντοπίζοντας ανομοιογένεια ως προς την ένταξη στην αγορά εργασίας μεταξύ των υπό εξέταση ομάδων, με τους Ασιάτες (Πακιστάν, Μπαγκλαντές, Ινδία) να παρουσιάζουν οριακή ένταξη, ενώ ταυτόχρονα επιβεβαιώνει τις συνέπειες της επισφαλούς εργασίας, της μη γνώσης της γλώσσας αλλά και του καθεστώτος και της διάρκειας παραμονής των μεταναστών, ως καταλυτικών παραγόντων για την εργασιακή ένταξη.

Η έρευνα της Polyzou (2020:72-75) επικεντρώνεται σε χωρικά ζητήματα της επιχειρηματικότητας των μεταναστών, εντοπίζοντας παράγοντες που διαμορφώνουν την απόφαση της επιχειρηματικότητας ως λύση στους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στον τομέα της εργασίας και υπογραμμίζει τις συνέπειες της επισφάλειας της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων των μεταναστών.

Η έρευνα των Noussia and Lyons (2009:609-611) εστίασε στις «χωρικές» πρακτικές των μεταναστών και στον τρόπο που οι ομάδες που δημιουργούνται στις εκάστοτε περιοχές ορίζουν την ένταξη και τον αποκλεισμό από αυτές. Οι συγκεκριμένες ομάδες λειτουργούν υποστηρικτικά στον τομέα της ανεύρεσης εργασίας μέσω των δικτύων που αναπτύσσονται.

Η μελέτη της Kukreja (2019:3673-3674) ανέλυσε την πρακτική του αυτοπεριορισμού και της αυτοεπιτήρησης των παράτυπων αλλοδαπών μετά τη λήξη της εργασίας τους προκειμένου να μην

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

εντοπιστούν από τις Αρχές Επιβολής του Νόμου. Κατά συνέπεια οι μετανάστες δεν έχουν τη δυνατότητα να ενταχθούν στην κοινωνία υποδοχής καθώς αποφεύγουν την επαφή με τους γηγενείς πληθυσμούς.

Η διπλωματική εργασία της Γώγου (2012:14) ασχολήθηκε μεταξύ άλλων με την ένταξη των μεταναστών στην Πάτρα και ανέδειξε τη σχέση του νομικού καθεστώτος και της γνώσης της ελληνικής γλώσσας στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας και την υγεία.

Η διπλωματική εργασία του Σωτηρόπουλου (2018:61), μέσα από τις περιπτώσεις της Αργολίδας και της Αρκαδίας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κτήση της ιθαγένειας θεωρείται από τους μετανάστες καθοριστική για την ένταξή τους στη χώρα υποδοχής, καθώς τους εξασφαλίζει πρόσβαση στους τομείς της εργασίας, της υγείας και της πρόνοιας.

Η διπλωματική εργασία της Παπαγεωργίου (2016:64) εξετάζοντας την περίπτωση της ενσωμάτωσης των Πακιστανών στην Αλίαρτο Βοιωτίας, εντοπίζει πως η επισφαλής και άτυπη εργασία των μεταναστών από το Πακιστάν είναι επακόλουθο πρωτίστως του άτυπου καθεστώτος παραμονής τους καθώς και της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας.

Τέλος, η διπλωματική εργασία της Παπατζανή (2015:92-93) μέσω των ζητημάτων που πραγματεύεται καταδεικνύει πως το παράτυπο καθεστώς παραμονής των μεταναστών τους στερεί από αυτούς τη δυνατότητα να αξιώσουν τα εργασιακά τους δικαιώματα, καθιστώντας ταυτόχρονα δυσχερή τον εντοπισμό και τη διατήρηση της εργασίας. Η απασχόληση τους, που συνήθως είναι πολύωρη, καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της καθημερινής ζωής τους.

Πίνακας 4: Χαρακτηριστικά μελετών

A/A	Μελέτη	Είδος μελέτης	Χώρα διεξαγωγής	Περιβάλλον διεξαγωγής	Πληθυσμός	Συμπέρασμα
1	Halkias, 2013	Ποιοτική, σε βάθος συνεντεύξεις	Ελλάδα	Χώρος εργασίας	13 μετανάστες ιδιοκτήτες επιχειρήσεων	Επιχειρηματίες με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, οποίοι αντιμετώπισαν νομικές και πολιτισμικές δυσκολίες στη δημιουργία της επιχείρησής τους.
2	Yousef, 2013	Ποιοτική, κριτική ανασκόπηση βιβλιογραφίας και συνεντεύξεις με ημι-δομημένο ερωτηματολόγιο	Ελλάδα	-	7 κρατικοί αξιωματούχοι, 3 εκπρόσωποι κοινοτήτων	Τόσο οι νόμιμοι όσο και οι παράτυποι μετανάστες που έχουν αντιμετωπίσει δυσκολίες στην εύρεση και διατήρηση της εργασίας τους, αρκετές φορές επιλέγουν την επιστροφή στη χώρα τους.
3	Maroufof, 2015	Ποιοτική, Ανασκόπηση βιβλιογραφίας και συνεντεύξεις	Ελλάδα	Δημόσιοι χώροι, οικίες, ΠΡΟ.ΚΕ.Κ.Α.	10 κρατικοί αξιωματούχοι, μέλη ΜΚΟ και εκπρόσωποι Πακιστανικής Κοινότητας και 20 παράτυπους μετανάστες	Για την ανεύρεση εργασίας και κατοικίας οι εισερχόμενοι μετανάστες στηρίζονται κυρίως στα «δίκτυα». Η αποτυχία εργασιακής ένταξης αρκετές φορές οδηγεί στην απόφαση επιστροφής ή στην εκ νέου μετανάστευση
4	Naveed et al. 2017	Ποιοτική, focus group discussion, ερωτηματολόγιο	Ελλάδα - Πακιστάν	-	230 μετανάστες	Οι μετανάστες που επιχειρήσαν να αλλάξουν τον τομέα απασχόλησής τους στη χώρα υποδοχής θεωρούν πως η επιτυχία βασίζεται στο καθεστώς και στη διάρκεια παραμονής, στους κοινωνικούς δεσμούς καθώς και στις δεξιότητες και την εκπαίδευση
5	Fouskas, 2018	Ποιοτική, σε βάθος συνέντευξη	Ελλάδα	-	227 μετανάστες, εκ των οποίων 45 Πακιστανοί	Η πρόσβαση των μεταναστών στις δομές υγείας δυσχεραίνεται σημαντικά λόγω του κόστους, της έλλειψης πληροφόρησης, των γλωσσικών εμποδίων, των στερεοτύπων και του φόβου. Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η αδυναμία πρόσβασης σε δομές υγείας, λειτουργούν αμφίδρομα.
6	Fokas, 2013	Ποιοτική, συνέντευξη, ημι-δομημένο ερωτηματολόγιο, συμμετοχική παρατήρηση	Ελλάδα	Δημόσιες Υπηρεσίες	72 γηγενείς και μετανάστες, μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Η νομιμοποίηση της παραμονής των μεταναστών διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο τόσο στην εργασιακή ένταξη τους, όσο και στη δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες πρόνοιας και κοινωνικής ένταξης
7	Koser and Kuschminder, 2015	Ποιοτική, Συνεντεύξεις	Ελλάδα – Πακιστάν	-	273 μετανάστες, εκ των οποίων 30 Πακιστανοί που βρίσκονταν στην Ελλάδα και 20 στο Πακιστάν	Η αδυναμία εύρεσης εργασίας αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα στη λήψη απόφασης για επιστροφή στη χώρα καταγωγής.
8	Koser and Kuschminder, 2016	Ποιοτική, Ερωτηματολόγια και Συνεντεύξεις	Ελλάδα – Τουρκία	-	263 ερωτηματολόγια και 13 συνεντεύξεις Πακιστανών	Η αδυναμία εύρεσης εργασίας αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα στη λήψη απόφασης για επιστροφή στη χώρα καταγωγής.
9	Androulakis et. al, 2017	Ποιοτική, Μη δομημένες και ημι-δομημένες συνεντεύξεις, προσωπικές και ομαδικές συνεντεύξεις, ομάδες παρατήρησης, γραπτές αναφορές	Ελλάδα	-	33 εκπαιδευτικοί και 460 μετανάστες, μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Η εκμάθηση της γλώσσας θεωρείται από τους μετανάστες ως καταλυτικός παράγοντας για την εύρεση εργασίας σας και την κοινωνική τους ένταξη.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

10	Balourdos and Petraki (2020)	Ποιοτική, ερωτηματολόγιο	Ελλάδα	-	154 μουσουλμάνοι μετανάστες, μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Η επιχειρηματικότητα και η αυτό-απασχόληση των μεταναστών αναπτύσσεται σε ένα σημαντικό βαθμό ως αντιστάθμισμα στις δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας, τα γλωσσικά εμπόδια και τις διακρίσεις.
11	Triantafyllidou, 2015 b	Ποιοτική, ημι-δομημένες συνεντεύξεις	Ελλάδα, Πακιστάν, Τουρκία	ΠΡΟΚΕΚΑ, Skype	331 συνεντεύξεις εκ των οποίων 10 συνεντεύξεις Πακιστανών στο Πακιστάν, 30 συνεντεύξεις Πακιστανών στην Ελλάδα, 11 συνεντεύξεις με εμπλεκόμενους φορείς στην Ελλάδα	Οι νέο-εισερχόμενοι Πακιστανοί στηρίζονται στα δίκτυα για την ανεύρεση εργασίας. Ο φόβος απώλειας της εργασίας υπερτερεί του φόβου της σύλληψης λόγω του παράτυπου καθεστώτος. Η σύλληψη και κατ'επέκταση η απώλεια της εργασίας καθώς και η επισφαλής τους κατάσταση οδηγούν τους Πακιστανούς στην απόφαση να επιστρέψουν.
12	Gemi, 2015	Μικτή (Ποσοτική ανάλυση δεδομένων & Ποιοτική, συνεντεύξεις και δομημένο ερωτηματολόγιο)	Ελλάδα	-	270 μετανάστες, συμπεριλαμβανομένων Πακιστανών	Οι μετανάστες από την Ασία (Πακιστάν, Ινδία, Μπαγκλαντές) παρουσιάζουν ένα μοτίβο οριακής ένταξης, συγκριτικά με τους μετανάστες από την Ανατολική Ευρώπη και την Αλβανία. Η επισφαλής εργασία των μεταναστών (ιδίως κατά την οικονομική κρίση) τους εκθέτει περισσότερο στην πιθανότητα εργασιακής εκμετάλλευσης (πολύωρη εργασία χωρίς ανάλογες αμοιβές) και επαναδιαμορφώνει τους όρους της επιτυχούς ένταξης. Η γνώση της ελληνικής γλώσσας αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εργασιακή ένταξη. Ο χρόνος παραμονής και το καθεστώς (νόμιμο – παράτυπο) συντελούν καθοριστικά στην εργασιακή ένταξη.
13	Polyzou, 2020	Ποιοτική, έρευνα πεδίου και ημι-δομημένες συνεντεύξεις	Ελλάδα	Δημόσιοι χώροι	55 συνεντεύξεις με μετανάστες, συμπεριλαμβανομένων Πακιστανών	Η επιχειρηματικότητα των μεταναστών διαμορφώνεται αφενός ως διέξοδος στους περιορισμούς που υφίστανται στον τομέα της εργασίας και αφετέρου ως προσωπική επιλογή βασιζόμενη σε προηγούμενες εμπειρίες και στην ύπαρξη δικτύων. Οι επισφαλείς συνθήκες στον τομέα της επιχειρηματικότητας των μεταναστών τους αναγκάζουν να αναζητούν συμπληρωματική εργασία για την εξασφάλιση εισοδήματος, ενώ τους εκθέτουν και σε επισφαλείς και άτυπες μορφές εργασίας ή/και εκμετάλλευση.
14	Kuschminder and Koser, 2017	Ποιοτική, Ερωτηματολόγια, Συνεντεύξεις και σε βάθος συνεντεύξεις	Ελλάδα – Τουρκία	-	263 ερωτηματολόγια και 13 συνεντεύξεις Πακιστανών	Οι πολιτικές για τη μετανάστευση (είτε άμεσες, είτε έμμεσες) οι οποίες είναι άλλοτε ευνοϊκές και άλλοτε δυσμενείς, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούν στον τομέα της εργασίας όπως η χορήγηση αδειών εργασίας, η παροχή προγραμμάτων εκμάθησης της γλώσσας αλλά και τα μέτρα λιτότητας και η επιβολή προστίμων σε εργοδότες που απασχολούν παράτυπους αλλοδαπούς, διαμορφώνουν ως ένα βαθμό τη μεταναστευτική απόφαση. Επιπλέον, η αδυναμία εξεύρεσης εργασίας αναφέρεται ως ένας από τους σημαντικότερους λόγους για τη δευτερογενή μετανάστευση από την Ελλάδα (περαιτέρω μετακίνηση

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

						ή επιστροφή)
15	Noussia and Lyons 2009	Ποιοτική, Συνεντεύξεις	Ελλάδα	-	48 συνεντεύξεις με μετανάστες εκ των οποίων οι 24 με μετανάστες από την Ινδική υπο-ήπειρο (Indian Subcontinent) η οποία περιλαμβάνει την Ινδία, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές	Οι «χωρικές» πρακτικές των μεταναστών χρησιμεύουν στην αναζήτηση εργασίας μέσω των δικτύων που αναπτύσσονται στις εκάστοτε περιοχές. Επιπλέον, οι εργαζόμενοι μετανάστες παρέχουν βοήθεια στους νέο-εισερχόμενους αναφορικά με την εξεύρεση εργασίας. Οι μετανάστες αναζητούν στις περιοχές που συναθροίζονται πληροφορίες και έγγραφα που θα τους βοηθήσουν στην ανεύρεση εργασίας και αναζητούν περιστασιακή εργασία προκειμένου να εξασφαλίσουν έστω και ένα μικρό εισόδημα.
16	Kukreja 2019	Ποιοτική, Ομάδες ενδιαφέροντος και Συνεντεύξεις	Ελλάδα	Τοποθεσίες αγροτικής εργασίας και κατοικίες	6 Ομάδες Ενδιαφέροντος, 34 συνεντεύξεις (24 με παράτυπους μετανάστες και 10 με νόμιμους), μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Οι παράτυποι μετανάστες καταφεύγουν στον αυτοπεριορισμό τους μετά τη λήξη της εργασίας τους, προκειμένου να αποφύγουν τυχόν ελέγχους από τις Αρχές που ως επακόλουθο θα οδηγήσουν στην απέλασή τους. Επιπλέον, η πρακτική των μεταναστών οδηγεί στην απομόνωσή τους και στην αποτυχία γεφύρωσης των διαφορών τους με τους νότιους πληθυσμούς και την δημιουργία κλίματος αμφίδρομης δυσπιστίας μεταξύ τους.
17	Γόγου 2012	Ποιοτική, Ημι-δομημένη συνέντευξη και ερωτηματολόγιο	Ελλάδα	Δημόσιοι χώροι και κατοικίες	25 μετανάστες μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Το νομικό καθεστώς, η γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής, η δυνατότητα πρόσβασης στην αγορά εργασίας και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη οδηγούν στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Όσοι γνωρίζουν τη γλώσσα σε βασικό επίπεδο συνήθως επιτυγχάνουν την ανεύρεση εργασίας με χαμηλή αμοιβή και χωρίς ασφάλιση.
18	Σωτηρόπουλος 2018	Ποιοτική, Ερωτηματολόγιο	Ελλάδα	-	147 νόμιμοι μετανάστες, μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας κρίνεται σημαντική ως προς την πρόσβαση στην εργασία, την υγεία και τις παροχές πρόνοιας και κατ' επέκταση την κοινωνική ενσωμάτωση.
19	Παπαγεωργίου 2016	Ποιοτική, ημι-δομημένη σε βάθος συνέντευξη και ερωτηματολόγιο	Ελλάδα	Δημόσιοι χώροι και κατοικίες	6 Πακιστανοί	Η εξεύρεση εργασίας πραγματοποιείται μέσω αλληλοβοήθειας. Η νομιμοποίηση του καθεστώτος παραμονής είναι ο πρωταρχικός παράγοντας ένταξης στην κοινωνία υποδοχής, ακολουθούμενη από την εκμάθηση της γλώσσας. Οι μετανάστες της συγκεκριμένης περίπτωσης εργάζονται σε χαμηλού κύρους θέσεις.
20	Παπατζανή 2015	Ποιοτική, Συνεντεύξεις	Ελλάδα	-	9 Μετανάστες μεταξύ των οποίων και Πακιστανοί	Η επισφαλής κατάσταση των μεταναστών λόγω της παράτυπης παραμονής τους, τους στερεί τη δυνατότητα διεκδίκησης εργασιακών δικαιωμάτων και δυσχεραίνει την εξεύρεση εργασίας και τη διατήρησή της. Η εργασία, μονοπωλεί την καθημερινότητα των μεταναστών λόγω της πολύωρης απασχόλησής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο παρόν κεφάλαιο θα συζητηθούν τα ευρήματα των μελετών που αναλυτικά παρουσιάστηκαν προηγουμένως, σε μία προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται στην παρούσα εργασία, σε συνδυασμό με τις γενικότερες διαπιστώσεις του θεωρητικού μέρους αναφορικά με τη μετανάστευση των Πακιστανών προς την Ελλάδα.

Επίδραση του καθεστώτος παραμονής:

Το καθεστώς παραμονής, νόμιμο ή παράτυπο, είναι ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες ως προς την εργασιακή ένταξη των μεταναστών από το Πακιστάν, δηλαδή της εξεύρεσης και διατήρησης απασχόλησής τους, όπως αναδείχθηκε από αρκετές έρευνες (Naveed et al., 2017; Fokas, 2013:589-590; Gemi, 2015:131; Γώγου, 2012:111; Σωτηρόπουλος 2018:79-82). Ταυτόχρονα, είναι και θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών (Παπαγεωργίου, 2016:71). Όπως επισημάνθηκε και στο θεωρητικό μέρος, οι πολύπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες που απαιτούνται για την νομιμοποίηση της παραμονής των ΠΤΧ, αποτελούν ένα επιπλέον εμπόδιο στην επίτευξη αυτού του στόχου (Μαρούκης 2008; Ζάμπα, 2018). Η προσπάθεια παράτασης της παραμονής των Πακιστανών στην Ελλάδα, μέσω της υποβολής αιτημάτων ασύλου (Broersma and Lazarescu, 2009), ομοίως κρίνεται ατελέσφορη, λόγω των χαρακτηριστικά υψηλών ποσοστών απόρριψης των συγκεκριμένων αιτημάτων.

Η σημασία του καθεστώτος παραμονής, ειδικά όταν αναφερόμαστε στην παράτυπη μορφή του, έχει διπλή σημασία. Αφενός, όπως προελέχθη, είναι σημαντικό για την εξεύρεση εργασίας, αφετέρου, προκαλεί ανασφάλεια στους μετανάστες που δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής, αναγκάζοντας τους να αυτοπεριορίζονται μετά το πέρας της εργασίας τους, προκειμένου να αποφύγουν τη σύλληψή τους από τις Αρχές Επιβολής του Νόμου, η οποία θα οδηγήσει στην απέλασή τους, σε περίπτωση ελέγχου στο δρόμο (Kukreja, 2019:3674). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να αποφεύγεται η επαφή με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, ή να είναι περιορισμένη στα απολύτως απαραίτητα, με αποτέλεσμα να τους στερεί τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης και ένταξης στην κοινωνία υποδοχής, καθώς το κλίμα και οι σχέσεις δυσπιστίας μεταξύ των μεταναστών και των γηγενών, αντί να αμβλυνθούν, παραμένουν αγεφύρωτες (Kukreja, 2019:3674).

Επίδραση της γλώσσας:

Η γνώση και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, αναφέρεται ως ο δεύτερος σημαντικότερος παράγοντας για την εξεύρεση εργασίας και την ένταξη των Πακιστανών στην Ελλάδα (Παπαγεωργίου 2016:72, Androulakis et. al, 2017:184, Gemi, 2015:150). Όσοι από τους Πακιστανούς έχουν έστω βασικές γνώσεις της γλώσσας, επιτυγχάνουν συνήθως την εξεύρεση κάποιας απασχόλησης, έστω και με χαμηλή αμοιβή (Γώγου, 2012:109), ενώ για κάποιους, η γνώση της γλώσσας θεωρείται ότι θα εξασφαλίσει μία θέση εργασίας και κατά συνέπεια θα συμβάλει στην οικονομική τους εξέλιξη και επακόλουθα στην κοινωνική τους ένταξη (Androulakis et. al, 2017:184-185). Επιβεβαιώνεται λοιπόν η παρατήρηση των Benton et al. (2014) ότι η ελλιπής ικανότητα ομιλίας της γλώσσας στη χώρα υποδοχής αποτελεί τροχοπέδη στην ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας.

Εύρεση εργασίας, επιχειρηματικότητα και επισφάλεια

Όπως αναδείχθηκε από τις έρευνες, οι Πακιστανοί μετανάστες που καταφθάνουν στην Ελλάδα, εναποθέτουν τις ελπίδες για ανεύρεση εργασίας στα κοινωνικά τους δίκτυα, ήτοι στους γνωστούς, συγγενείς, φίλους και στην κοινότητα των Πακιστανών που ήδη βρίσκεται στη χώρα. (Maroufof, 2015:14, Triantafyllidou, 2015b:42, Noussia and Lyons, 2009:609-611). Στηρίζονται στην αλληλοβοήθεια (Noussia and Lyons, 2009:609-611; Παπαγεωργίου, 2016:57) και αναπτύσσουν «χωρικές» πρακτικές προκειμένου να αναζητήσουν εργασία, δηλαδή επιλέγουν να μετακινούνται και να συναθροίζονται σε περιοχές όπου υπάρχει δραστηριότητα της κοινότητας του Πακιστάν, ώστε να καταφέρουν να αποκτήσουν πληροφορίες, έγγραφα ή κάποια περιστασιακή εργασία που θα τους παρέχει έστω και ένα ελάχιστο εισόδημα (Noussia and Lyons, 2009:609-611).

Ακόμη, οι Πακιστανοί μετανάστες, προκειμένου να αντιπαρέλθουν των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην εξεύρεση εργασίας όπως δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας, διακρίσεις, γλωσσικά εμπόδια, στρέφονται στην αυτό-απασχόληση και την επιχειρηματικότητα (Balourdos and Petraki, 2020:67-68; Polyzou, 2020:77). Αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται πως και σε αυτή την περίπτωση οι μετανάστες από το Πακιστάν δεν αντιμετωπίζουν προκλήσεις. Ακόμη και επιχειρηματίες που διέθεταν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και γνώσεων, ήρθαν αντιμέτωποι με νομικά και πολιτισμικά προσκόμματα (Halkias, 2013:270) αλλά και με την επισφάλεια του συγκεκριμένου τομέα (Polyzou, 2020:76). Έτσι, αναγκάζονται να αναζητούν συμπληρωματικές εργασίες, με σκοπό να ενισχύσουν το εισόδημά τους, κάτι που τους εκθέτει σε επισφαλείς και άτυπες μορφές εργασίας με κίνδυνο την εκμετάλλευσή τους (Polyzou, 2020:76). Αυτό σημαίνει πως εκτίθενται σε περιπτώσεις επισφαλούς,

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

χαμηλού κύρους εργασίες, χαμηλά αμειβόμενοι που συνήθως απαιτούν την πολύωρη απασχόλησή τους. (Gemi, 2015:150).

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Πακιστανών μεταναστών που επέλεξε την αυτοαπασχόληση ή τη δημιουργία επιχείρησης στηρίχθηκε στις προσωπικές αποταμιεύσεις ή κατέφυγε στο δανεισμό από φίλους και συγγενείς, ενώ μόλις ένα ελάχιστο ποσοστό δανείστηκε χρήματα μέσω του τραπεζικού συστήματος προκειμένου να καταφέρει να εργαστεί με αυτόν τον τρόπο (Balourdos and Petraki, 2020:58)

Αποτυχία εργασιακής ένταξης και η απόφαση επιστροφής

Ένα ακόμη σημαντικό εύρημα που προέκυψε μέσα από τη μελέτη των ερευνών, είναι αυτό της απόφασης της επιστροφής των μεταναστών από το Πακιστάν στη χώρα καταγωγής τους. Όπως αναφέρθηκε και στο θεωρητικό μέρος, οι επιστροφές πραγματοποιούνται είτε αναγκαστικά, μέσω της ΕΛ.ΑΣ. είτε εθελούσια μέσω του Δ.Ο.Μ.. Τι είναι όμως αυτό που οδηγεί τελικά στην επιστροφή; Οι έρευνες ανέδειξαν την αποτυχία της εργασιακής ένταξης ως έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που οδηγούν σε αυτή (Yousef, 2013:20; Maroufof, 2015:21-23; Koser and Kuschminder, 2015:41; Koser and Kuschminder, 2016; Triantafyllidou, 2015b:41-43; Kuschminder and Koser 2017:17). Η διαπίστωση αυτή δεν περιορίζεται στους παράτυπους μετανάστες, αλλά αφορά και αυτούς που διαθέτουν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα, πλην όμως έχουν αντιμετωπίσει σημαντικές δυσκολίες στην εύρεση και διατήρηση της εργασίας τους (Yousef, 2013:20).

Μάλιστα διαπιστώνεται πως ο φόβος απώλειας της εργασίας, μπορεί να ξεπερνά το φόβο της σύλληψης λόγω της άτυπης παραμονής στην Ελλάδα, καθώς συνδέεται άμεσα με την αναγκαστική επιστροφή τους στο Πακιστάν και κατ' επέκταση την αδυναμία εργασίας (Triantafyllidou, 2015b). Έτσι λοιπόν, οι μετανάστες από το Πακιστάν είτε επιλέγουν να επιστρέψουν όπως προαναφέρθηκε στην χώρα τους, είτε να προχωρήσουν σε δευτερογενή μετανάστευση, να επιχειρήσουν δηλαδή να μεταναστεύσουν εκ νέου προς κάποια ευρωπαϊκή χώρα για να αναζητήσουν εκεί νέες εργασιακές ευκαιρίες (Maroufof, 2015:23-24; Triantafyllidou, 2015b:41-43; Kuschminder and Koser, 2017:17).

Άλλα ζητήματα ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού

Πέρα από τα ζητήματα που αφορούν στην εργασιακή ένταξη των μεταναστών από το Πακιστάν, μέσα από την παρούσα έρευνα αναδεικνύονται ταυτόχρονα και θέματα ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού που δεν μπορούν και δεν θα πρέπει να παραβλεφθούν. Τα ζητήματα αυτά

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

αφορούν στην πρόσβαση στην υγεία, τα εργασιακά δικαιώματα αλλά και στην κοινωνική ένταξη με τη μορφή της συμμετοχής στις καθημερινές κοινωνικές δραστηριότητες.

Ως προς το πρώτο σκέλος, διαπιστώθηκε η αμφίδρομη σχέση μεταξύ του κοινωνικού αποκλεισμού και της πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, η οποία καθίσταται δυσχερής λόγω του κόστους, της έλλειψης πληροφόρησης, των γλωσσικών εμποδίων, των στερεοτύπων και του φόβου (Fouskas, 2018:298-299; Γώγου, 2012:118). Ακόμη, η νομιμοποίηση του καθεστώτος παραμονής, πέραν των ζητημάτων εργασιακή ένταξης, αποτελεί σημαντικό παράγοντα πρόσβασης στους τομείς της υγείας και της πρόνοιας, βασικών δηλαδή παροχών που είναι απαραίτητες για τη διαβίωση των μεταναστών (Fokas, 2013:589-590). Οι μετανάστες, παρόλο που αποτελούν ευάλωτες ομάδες λόγω των δυσμενών συνθηκών που αντιμετωπίζουν στον τομέα της υγείας τόσο στη χώρα προέλευσης (Baluch and Razi, 2007), όσο και στη χώρα υποδοχής, δεν προτεραιοποιούν τα ζητήματα υγείας αλλά να εστιάζουν στην προσπάθεια διατήρησης της, επισφαλούς πολλές φορές, εργασίας τους, φοβούμενοι ταυτόχρονα την αντίδραση του εργοδότη τους και τις Αρχές (Fouskas, 2018:303).

Τέλος, όπως προαναφέρθηκε, η επισφάλεια λόγω του καθεστώτος παραμονής και ο φόβος της σύλληψης, οδηγούν τους μετανάστες στη λογική του αυτοπεριορισμού μετά το τέλος της πολύωρης εργασίας τους, η οποία μονοπωλεί ουσιαστικά την καθημερινότητά τους, με αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό και την αποχή από τη διεκδίκηση των εργασιακών τους δικαιωμάτων (Παπατζανή, 2015:92-93).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία, ξεκινώντας από το γενικότερο πλαίσιο της μετανάστευσης και βασιζόμενη στις θεωρίες που επιχειρούν να την εξηγήσουν, προσπαθεί να ρίξει φως στους λόγους που οδηγούν τους Πακιστανούς στο να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα. Ακολουθώντας το ταξίδι τους, επιχειρήθηκε να εντοπιστούν οι προσδοκίες, οι προκλήσεις και οι κίνδυνοι που εμπεριέχονται στην απόφαση της μετανάστευσης των Πακιστανών προς αναζήτηση μίας νέας ζωής στη χώρα μας.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης από το Πακιστάν στην Ελλάδα φέρνει στο προσκήνιο κρίσιμα ζητήματα εργασιας, ένταξης και κοινωνικής κινητικότητας. Οι μετανάστες βρίσκουν εργασία σε διάφορους τομείς, όπως η γεωργία, οι κατασκευές και το πλανόδιο εμπόριο, συμβάλλοντας στην ελληνική οικονομία. Ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν εμπόδια που δυσχεραίνουν την κανονικοποίηση της παραμονής, την εργασιακή και κοινωνική τους ένταξη. Τα γλωσσικά εμπόδια, οι διακρίσεις και οι επισφαλείς συνθήκες εργασίας αποτελούν τροχοπέδη στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους και στην ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία.

Για λόγους οικονομίας, η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε στα ζητήματα εργασιακής ένταξης, τα οποία παρουσιάστηκαν αναλυτικά αφού ολοκληρώθηκε η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας με τη μέθοδο PRISMA. Το γεγονός ότι τα κυριότερα ζητήματα αναφορικά με την εργασιακή ένταξη των Πακιστανών έχουν εντοπιστεί, συμβάλει στην προσπάθεια που πρέπει να καταβληθεί για την αντιμετώπισή τους.

Είναι λοιπόν προφανές, κατόπιν όσων εκτέθηκαν, ότι απαιτούνται ολοκληρωμένες πολιτικές που επικεντρώνονται στην παροχή γλωσσικής κατάρτισης, στην προώθηση της πολιτισμικής κατανόησης, στην καταπολέμηση των διακρίσεων και στη διευκόλυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη. Επιπλέον, η δημιουργία προοπτικών για νόμιμη διαμονή και η διασφάλιση της προστασίας των εργασιακών δικαιωμάτων αποτελούν βασικά βήματα προς την κατεύθυνση της προώθησης της κοινωνικής συνοχής και της βελτίωσης της ζωής των μεταναστών και των οικογενειών τους. Ακόμη, προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλει η απλοποίηση και ο εξορθολογισμός της διαδικασίας αναγνώρισης των προσόντων που αποκτήθηκαν στο Πακιστάν, διασφαλίζοντας ότι οι δεξιότητες και η εκπαίδευση αναγνωρίζονται κατάλληλα στην ελληνική αγορά εργασίας, αλλά και η εντατικοποίηση των ελέγχων αναφορικά με την τήρηση των διατάξεων για την απασχόληση των αλλοδαπών προκειμένου να εξασφαλίζεται η συμμόρφωση των εργοδοτών.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Τέλος, η παρούσα εργασία μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω μελέτη του φαινομένου της μετανάστευσης των Πακιστανών στην Ελλάδα, του αντίκτυπου που έχουν οι αναγκαστικές και εθελούσιες επιστροφές στο Πακιστάν, την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων επανένταξης στη χώρα καταγωγής και τις προοπτικές προώθησης της νόμιμης μετανάστευσης προς την Ελλάδα και την Ευρώπη, αλλά και της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης στη χώρα καταγωγής.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Γαλάνης, Π. (2017) Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας. Κριτική
- Γώγου, Σ. (2012) «Μετανάστες και κοινωνικός αποκλεισμός. Μεταναστευτικές ροές στην Πάτρα: Αντιλήψεις, προκλήσεις και προοπτικές.», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
- ΕΛΣΤΑΤ (2023) Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού Κατοικιών 2021
- Έμκε-Πουλοπούλου Ή., Η μεταναστευτική πρόκληση, Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2007
- Ζάμπα Ε. (2018) Πολυπολιτισμικότητα και μετανάστευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πολιτισμικοί – κοινωνικοί φραγμοί που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στην καθημερινότητά τους στην Ελλάδα, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
- Κασιμάτη Κ. (2016). Η χώρα προέλευσης των μεταναστριών και η κοινωνική τους ένταξη στη Ελλάδα. *Social Cohesion and Development*, 4(1), 7–25
- Μαρούκης Θ. (2008), Ανεπίσημη Μετανάστευση στην Ελλάδα, *Clandestino*, Κείμενο Πολιτικής, ΕΛΙΑΜΕΠ
- Μητράκος (2013). The contribution of migrants to the Greek economy: A meta-analysis of empirical findings. *Social Cohesion and Development*, 8
- Μπουρούτης Α. (2022) Μετανάστευση και στρατηγικές για την ένταξη στην Ελλάδα. Η εμπειρία των ετών 2015-2022. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, (47), 57–84.
- Παπαγεωργίου Β. (2016) «Η κοινωνική ενσωμάτωση Πακιστανών μεταναστών στην Αλίαρτο Βοιωτίας». Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
- Παπαδοπούλου Δ. (2016). Η επίδραση της νόμιμης διαμονής στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα. *Social Cohesion and Development*.
- Παπατζανή Ε. (2015) «Διαπραγματεύσεις ορίων και όρων συμβίωσης στο κέντρο της Αθήνας», Διπλωματική Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- Σωτηρόπουλος Ν. (2017) «Μετανάστευση και ιδιότητα του πολίτη σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Η περίπτωση μεταναστών στους νομούς Αργολίδας και Αρκαδίας. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Φούσκας Θ. (2010). Οι επιπτώσεις της χαμηλού κύρους εργασίας στην εργασιακή οργάνωση των μεταναστών: Η περίπτωση των Μπανγκλαντεσιανών στην Αθήνα. *Social Cohesion and Development*, 5(2), 113–127.

Ξενόγλωσση

Abbasi N.M. (2010), *The PakistAniDispora in Europe and Its Impact on Democracy Building in Pakistan*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Stockholm.

Androulakis, G. & Gkaintartzi A. & Kitsiou R. & Tsioli S. (2017). Research-driven task-based L2 learning for Adult immigrants in times of humanitarian crisis: results from two nation wide projects in Greece: Some lessons from research / Les enseignements de la recherche.

Apap, J., Besselink, L.F.M., de Groot, G., Groenendijk, K., Guild, E., Niessen, J. And Pratt, S. (2006). *The Nexus between Immigration, Integration And Citizenship in the EU*. Centre for European Policy Studies, pp.1-65.

Balourdos D. & Petraki (2020) M. Self-employment of Muslim immigrants in Athens: An empirical investigation, *The Cyprus Journal of Sciences*, Vol. 18/53-74

Baluch, M. U. H., & Razi, S. (2007). Social welfare measurement in Pakistan: An Ordinal and Cardinal Approach. *Pakistan Economic and Social Review*, 45(1), 55–88.

Benton, M., Fratzke, S., and Sumption, M. (2014). *Moving up or Standing Still? Access to Middle-Skilled Work for Newly Arrived Migrants in European Union*. Geneva: The ILO and Migration Policy Institute.

Bernd R., Mladovsky P, Devillé W, Rijks B, Petrova-Benedict R, Mckee M. (2011) *Migration and health in the European Union*. Open University Press, London.

Bertrand, M., Duflo, E. (2016) *Field Experiments on Discrimination* NBER Working Paper 22014.

Black, R Bennett, S., Thomas, S. & Beddington, J. (2011). ‘Climate Change: Migration as adaptation’, *Nature*, vol. no.478, no. 7370, pp. 447-449.

Broersma F., Lazarescu D. (2009). *Pakistani And Bangladeshi migration to Greece: Chasing the dream*. European Commission: Brussels.

Castles S., de Haas H., J. Miller M. (2014) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan, 5th edition

Dorn D., Zweimüller J. (2021) *Migration And Labor Market Integrtion in Europe*, *Journal of Economic Perspectives*, Volume 35, Number 2, Spring 2021, 49-76.

DTDA (2023) *Labor Market Profile Pakistan 2021/2022*, Danish Trade Union Development Agency

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

- Edwards, M.B. (2004). "StatisticAl Data On Immigrants In Greece: An Analytic Study Of AvailAble Data And Recommendations For Conformity With European Union Standards, Migration Policy Institute, Greece." Mediterranean Migration Observatory UEHR, Panteion University.
- Erdal M. &Oeppen C. (2018) Forced to leave? The discursive and Analytical significance of describing migration as forced and voluntary, Journal of Ethnic and Migration Studies, 44:6, 981-998
- Farooq M., Tariq S., Gulzar F., Mirza F., Riaz F. (2014) Determinants Of International Migration In Pakistan, Mediterranean Journal Of Social Sciences MCSER Publishing, Vol 5 No 20
- FIA (Federal Investigation Agency) (2015). Annual ReportOn Human Trafficking And Migrant Smuggling, 2015. Islamabad, Pakistan: The UNODC Research & Analysis Centre, Federal Investigation Agency.
- Fokas E. (2013) Immigrant Welfare In Greece: Portrait Of A Town, Southeast European And Black Sea Studies, 13:4, 575-594
- Fouskas T., (2018) "Repercussions Of Precarious Employment On Migrants' Perceptions Of Healthcare In Greece", International JournalOf Human Rights In Healthcare, Vol. 11 Issue: 4, Pp.298-311
- Gemi E. (2015) Socio-Economic Integration Of Immigrants In Greece: The Case Of The Greater Athens Area, Phd, London Metropolitan University
- Goldin, I., Cameron, G. And Balarajan, M. (2011). Exceptional People: How Migration Shaped Our World And Will Define Our Future. Princeton University Press.
- Halkias, D. (2015), Business And Social ProfilesOf Immigrant-Owned Small Firms: The Case Of Pakistani Immigrant Entrepreneurs In Greece. Int Migr, 53: 263-273
- Hameed N., Shahzad R. (2020). Pakistan Migration Report 2020 Centre On International Migration Remittances And Diaspora (CIMRAD), Lahore School Of Economics
- Heckmann, F. (1999) 'Integration policies in Europe: national differences and/or convergence?' efms paper 33
- International Organization For Migration (IOM) (2019), Pakistan Migration Snapshot, IOM Regional Office For Asia And The Pacific, Bangkok
- Kasimis C., Papadopoulos G., Pappas C., Fratsea L., (2007) The Empirical Dimensions Of Migrant EmploymentIn Rural Regions: The Case OfVouprasia In Western Greece, International Workshop: "The Migratory Phenomenon And The South European Model OfMigration", Catania, Sicily, 19 November 2007.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

- Khan, D. S., & Awan, D. S. M. (2020). Case study of irregular migration from Pakistan to Europe: reflections on the contemporary trends. *Journal of European Studies*, 36(2), 24–38.
- Koser, K., & Kuschminder, K. (2015). *Comparative Research On The Assisted Voluntary Return And Re integration Of Migrants*, International Organization For Migration.
- Koser, K., & Kuschminder, K. (2016) *Understanding Irregular Migrants' Decision Making Factors In Transit*, Occasional Paper Series No. 21|2016, Department Of Immigration and Border Protection.
- Kukreja R. (2021) *Visible Yet Invisible: The Disciplinary Mechanism Of Self-Surveillance Among Undocumented South Asian Male Migrants In Rural Greece*, *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 47:15, 3660-3676.
- Kuschminder, K. & Koser, K. (2017) "The Role Of Migration-Specific and Migration-Relevant Policies In Migrant Decision-Making In Transit," MERIT Working Papers 2017-022, United Nations University - Maastricht Economic And Social Research Institute On Innovation And Technology (MERIT).
- Perspective, *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 41:6, 918-941.
- Leontitis V. & Tsagkroni V. & Vosinakis G. & Gerodimos R. & Dimopoulou D. & Karyotis G. & Skleparis D. (2020). *Συγκριτική Ανάλυση Ένταξης Μεταναστών Και Προσφύγων Στην Ελλάδα [Comparative Analysis Of Migrant And Refugee Integration In Greece]*.
- Lodovici M.S. (2010) *Peer Review In Social Protection and Social Inclusions - Making A Success Of Integrating Immigrants In The Labour Market*, November 2010
- Marouf M. & Kouki, H. (2017). *Migrating From Pakistan To Greece: Re-Visiting Agency In Times Of Crisis*, *European Journal Of Migration And Law*, 19(1), 77-100.
- Marouf M. (2015). 'It Is Not Just Money. It Is Also How The People Think Over There.' *Retracing The Journey Of Pakistani Migrants To Greece*. Athens: Hellenic Foundation For European And Foreign Policy.
- Naveed, T., & Bhatti A. & Ullah S. (2017). *Determinants Of Return Migration: A Case Study Of Return From Greece*. *The Pakistan Journal Of Social Issues*.
- Neumark, D. (2018). *Experimental Research On Labor Market Discrimination*, *Journal Of Economic Literature* 56 (3): 799–866.
- Noussia A. And Lyons M. (2009) *Inhabiting Spaces Of Liminality: Migrants In Omonia, Athens*, *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 35:4, 601-624.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

- Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD (2012) Settling in: OECD indicators of immigrant integration. OECD Publishing.
- Papadopoulos & Fratsea (2013). Η Κοινωνική και Επαγγελματική Κινητικότητα των Μεταναστών Υπό Το Πρίσμα της Ένταξής τους στις Τοπικές Αγορές Εργασίας. *Geographies*. 73-90.
- Phillimore, J. (2012). Implementing Integration In The UK: Lessons For Integration theory, Policy And Practice. *Policy & Politics*, 40(4), Pp.525-545.
- Polyzou I. (2020) Invest The City By Doing Businesses: Geographies Of Migrant Entrepreneurs In The Center of Athens. *Greek Review Of Social Research*, 153.
- Triandafyllidou, A. (2015) (a), Migration In Greece: Recent Developments, Report Prepared For The OECD Network Of International Migration Experts, Paris.
- Triandafyllidou, A. (2015) (b), Actors And Factors In The Governance Of Irregular Migration : A Comparative Analysis Of Albanian, Georgian, Ukrainian, Pakistani And Afghani Irregular Flows To Greece, ELIAMEP, IRMA Comparative Report.
- United Nations Development Program (UNDP) And Oxford Poverty And Human Development Initiative (PHI) (2016). Multidimensional Poverty In Pakistan.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Smuggling of Migrants from Pakistan. Reasons, Routes and Risks, July 2016
- World Bank (2019). Pakistan At 100: Shaping The Future. World Bank, Washington, DC.
- Yousef, K. (2013). The Vicious Circle Of Irregular Migration From Pakistan To Greece And Back To Pakistan. IRMA Research Project, Background Report On Pakistan, ELIAMEP, Athens.

Ηλεκτρονικές πηγές

- AIDA (2023). Overview of statistical practice <http://tinyurl.com/2shmzjnk>, πρόσβαση 30/01/2024.
- CNN Greece (2021). Τι είναι το σύστημα Hawala που χρησιμοποιούν οι διακινητές παράτυπων <http://tinyurl.com/yc75k7a5>, πρόσβαση 25/10/2023.
- ΕΛΣΤΑΤ (2023): Οικονομικά χαρακτηριστικά / 2001: Αρχείο: M24. Οικονομικά ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός αλλοδαπών κατά φύλο και υπηκοότητα. Νομοί, Δήμοι – Κοινότητες <http://tinyurl.com/4kuh5ys9>, πρόσβαση 30/01/2024
- Infomigrants (2021). Leaving Pakistan: A migrant's grueling attempt to reach Europe on foot <https://tinyurl.com/2emfbceu>, πρόσβαση 25/10/2023.
- IOM (2019) The Implementation of Assisted Voluntary Returns Including Reintegration Measures (AVRR) <http://tinyurl.com/4e2rccbp>, πρόσβαση 25/10/2023.

Από το Ισλαμαμπάντ στην Αθήνα και πίσω: Προκλήσεις διαχείρισης μεταναστευτικών ροών και ζητήματα εργασιακής ένταξης και κοινωνικού αποκλεισμού μεταναστών από το Πακιστάν στην Ελλάδα

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΥΜΑ) (2022). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη.
<https://tinyurl.com/5d58sb53>, πρόσβαση 30/01/2024

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΥΜΑ) (2023). Κοινή ευρωπαϊκή επιχείρηση επιστροφής παράτυπων μεταναστών <https://tinyurl.com/24mwephe>, πρόσβαση 30/01/2024.

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου (ΥΜΑ) (2024). Ελληνική Πολιτική Ένταξης.
<http://tinyurl.com/ynwk7bnf>, πρόσβαση 30/01/2024.